

ԿԻԼԻԿԻԱ

ԱՄՍԱԹԵՐԹ

ԱՌՈՂՋԱԿԱՆ ԵՒ ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ

Ի ՄԲԱԴՐՈՒԹԵԱՄԲ

ՄԱՆՈՒԷԼԻ ԲԱՐՈՒՆԱԿ ԻՒԹԻՒՃԵԱՆ

ՏՈՔԹՕՐ ՓԱՐԻՋԻ ԲԵՅԱԿԱՆ ՃԵՄԱՐԱՆԻ

ՀԱՏՈՐ ԿՐԿՐՈՐԿ

ԹԻՒ 14, 15. ՕԳՈՍՏՈՍ, ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 1.

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ

Ի ՏՊ. Թ. ՏԻՎԻԹՅԱՆ. ՎԵՋԻՐ ԽԱՆ, ԹԻՒ 20.

1868

THE PUBLISHER

OF THE

AMERICAN

REVIEW

AND

CRITIC

OF

THE

NEW YORK

1868

1868

Կ Ի Լ Ի Կ Ի Ա

ՀԱՆԳԻՔԱՅ

ՄԻԱՄՍԵԱՅ

ԱՌՈՂՁԱԿԱՆ ԵՒ ՈՒՍՈՂԻՄՆԱԿԱՆ

ՀԱՅՈՐ ԵՐԿՐՈՐԳ, 1868 ՕԿՏՈՍԵՐ ԵՒ ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 1. ԹԻՒ 14 ԵՒ 15.

ԱԶԳ

ՊԵՏԼԻԿԻԱՅԻՄ, Երկրորդ շրջանին, (որ կոչի 1868 Յուլիան) առաջին թիւը շատ ուշանալուն, բաժանորդաց կողմանէ դժգոհութիւն կանոնուի, որոյ համար ներկայ ազգով կժանուցուի, որ այսչափ ուշանալուն միակ պատճառն էր, մէկ քանի ամիս առաջ, մեր տան հրոյ ճարակ բլլալն, որոյ առթիւ մեր գրոյ մեծ մասն ու պատրաստի ձեռագիրները միատեղ պրելով, տկամաց այսչափ ուշացուցինք Կիլիկիայիս հրատարակումն. ապի ծանր արդեւք մ'էր մեզ համար մեր գործն յարատեւելու, ոչսու ամենայնիւ բաժանորդաց մէկ մասին քաջայերութիւնն ու Առողջարանական խրատուց ընթերցման փախալքնին տեսնելով, կրկին սկսանք, ինչպէս այսօր ալ Օդոտոս եւ Սեպտեմբեր երկու թիւերն ալ միատեղ կհրատարակենք, որպէսզի ամեն ամիս հետզհետէ միւս թիւերն ալ ժամանակին ի լոյս ընծայուին:

Նաեւ կժանուցուի, դու առարնակ Ազգայնոց, որ շատերէ ի հրատարակութիւն ընդունած նամակներ եւ յօդուածներ մեր ձեռագիրներուն հետ պրելով, նոցա, Կիլիկիայիս այս եւ յաջորդ թիւերուն մէջ չտեսնելովսին ուրիշ մեկնութիւն չտան:

Կանգրուի յատկապէս մեր Մեծարու Գործակալներէն, որք բարեհաճին իմացնել մեզ, բաժանորդաց նոր թիւն, որպէսզի բաւ այնմ ժամանակին ընդունին պէտք եղած թիւերն:

ԱՌՈՂՋԱԿԱՆ

ԱՌՈՂՋՈՒԹԻՒՆՆ ԵՒ ԿԻՐԻՆԵՐԸ

Բարեխառնութիւնն, առողջութեան հոգին է, ինչպէս եւ է իմաստութեան. բայց առ, բարեխառնութիւնը, շատ քիչերնուս վրայ կտեսնուի. նոյնպէս եւ այն հին առածը թէ, բո՞ւժե՛լ — Գ՛լե՛ւ չե՛նք լը, միայն սովորութիւն եղած է ամենուս բերանն, առանց դործադրութեան: Պէմտիրիտէս սովորութիւն ունէր ըսելու թէ, եթէ մարմինը զհոգին դատաւոր կուզէ, այն է թէ, շուտով սխալ ճանապարհէն ետ պիտի դառնայ: Այս սկզբամբ է որ մենք ալ սովորեցնել կուզենք, ցուցնելով թէ, ո՞ր կողմանէ աղէկ կամ գէշ, օրինաւոր կամ ապօրինաւոր կիրքերը կիլաստեն առողջութեան, մարդուս պիտը կգրգռեն եւ այն սահմաններէն դուրս կանցնին, առանց որոնց առողջութիւն չկայ:

Երկու տեսակ անձնաստղանութիւն կայ, կըսէ, Ֆօնսակրիւ, Պազդիացի առողջաբանը. մէկ կերպի է, մէկէն ի մէկ կեանքը կտրել, զոր ի դործ կգրուի շատ անգամ, չտիպազանց չափով մը, յուսահատութեամբ մը, սրտնեղութեամբ մը, ինքզինքէն դո՛ւ չլլալով մը, մոլութեամբ մը: Միւս եղանակն է, երկար տեւողութեամբ անձնաստղանութիւնը, զոր կկատարուի կիրքերով:

Ի՞նչ պէտք է ուրեմն հասկնալ այս բառով, անձնաստղանութեամբ. եթէ ոչ, մեր բոլոր ճշմարիտ կամ կեղծ պատկերներուն պատասխանող բուռն փափաք մը: Մարդս կզգայ եւ զգալուն պատճառաւ ամեն զգացածին, փափաք մը կամ զղուանք մը կիմանայ. կփափաքի, երբ զգացածն, իր ֆիզիզական կամ բարոյական բարւոյրկեցութեան կպատասխանէ, որ բնական է. զղուանք կունենայ, երբ խորշի: Այս փափաքն, ինչպէս եւ այս դրկանքը, պատճառ ունին կամ կծնին ուրախութենէ եւ ցաւէ: Անբանը բնականաբար առաջինին կհետեւի, եւ կամեցողութեան: Աննուաճելի արդեւքներ միայն կարող են զինքը մինչեւ հոն չհասցնելու: Իսկ մարդս ալ նոյնպէս մի եւ նոյն փափաքները լեցնելու հակամիտ է. այսու

ամենայնիւ իր բանականութեամբը կրնայ զսպել ինքդինքը , խիղճ ունի գատերու , եւ իր ազատ կամօքն անոնց կհետեւի , կամ հեռի կմնայ : Մարդս ոչ միայն կզգայ , այլ իր խնացաւ կանութեամբն , ուրիշ յատկութիւն մ'ալ ունի , այն է սիրելն ու սիրուիլն , այսինքն ուրիշներէ հրապուրուելլը : Մարդս վերջապէս կհնազանդի , իր խնայականութեամբը , բոլոր բնութեան , որոյ վրայ կտիրէ իր բանականութեամբը . կանսէ , կինսուէ , կհասկնայ ինչոր կրնայ հասկնալ , կցանկաց կիսփառքի ինչոր չհասկնար . ամեն լսան , իր տաղանդին անհանգիստ հետադարձութեան կուտայ . զգայական երեւոյթից օքէնքը կինսուէ գերբնական աշխարհին մէջ , համարձակ նայուածք մը կնետէ իր բոլոր խնացական կարողութիւններովն , եւ վերջապէս կյայտնուի , իբրեւ առանձնաշնորհեալ էակ , որոյ խոստացեալ է ճշմարտութիւնն , Եւ , ուրեմն , այս երեք ազբիւրներէն , զբացուիլն , սէր , ինչպիսիւն , այնպիսի ազգեցութիւններ կծնին , որք խիստ առողջարար են , երբ օրինաւոր սահմաններու մէջ նման , եւ խիստ կշնասեն , եթէ մինչեւ չափադանցութեան երթան : Անմանին այն գետերուն , որք իրենց ջուրերովն , առնաւորութիւն եւ հարստութիւն կըրերեն , երբ իրենց բնական ընթացքովը վազեն , որ բնութիւնը կամ մարդկային արհեստն իրենց տուած է , եւ ընդհակառակը կործանման գործիքներ կըլլան , երբ իրենց խորէն ելլելով , ըստ գիպուածի տագին անդին տարածուին :

Տեսնենք թէ ի՞նչպէս այս երեք սեռակ կիրքերն առողջութեան կրնան վնասել :

Ճիշդիգական կրկն միակ նպատակն են մարդուս կենաց կամ տեսակին պահպանութիւնն : Անատուք որք կուրօքէն բնական օրինաց կհնազանդին առանց հասկնալու , այս կիրքերը բնաւ երբեք առողջութիւնը չեն վնասեր : Բայց նոյնպէս չէ մարդուն համար , իր բանականութիւնն , իր կրկն ալիքովը միշտ նուաճման եւ անկարող արգելք մ'է : Արգարեւ , իր բնութեան արժանութեանն եւ իր խցճին ազատութեանը հետ հակառակ պիտի ըլլար , եթէ բնական կիրքերը ճաշակէն եւ գոհունակութենէն զտա , ուրիշ գոթի՞ չունենար : Այս տեսակ կիրքերն ալ , հողոյն շարժմանց զատակարարութեան մէջ

ստորին աստիճանին մէջ են. արդարեւ բոլորովին անձնական են. եւ ֆիզիկապէս ինքզինքը դո՛հ ընելէն զատ ուրիշ յատկութիւն չունին. ասոնք կիտլուն կիրք ֆիզիկական, եւ բոլորովին կեանք կամ տեսակը պահող են. — բայց եթէ ֆիզիկական պիտոյքի մը կամ անորժակի մը դոհունակութիւնը փրնտըռեն, կամ նպատակ ունենան քարոզիկեցութիւնը կամ յաւէ ու նեղութենէն հեռի մնալ, խիստ քիչ անգամ կատարեալապէս իրենց վախճանին կհասնին. ասոր համար շատ անգամ վնասակար կըլլան, ամէն տեսակ չափազանցութեանց մէջ մտնելուն, եւ կիսասեն առողջութեան: Այն որ միայն ինքզինքը կսիրէ առանց տխրեանի, ինչպէս ըսած է, Լա Յօնթէն, եւ իր կենաց նպատակը միայն ֆիզիկական դիտարկութիւնն է, առողջութիւնը կկործանէ, եւ կպատրաստուի, եթէ նպատակին հասնի, կանխահաա եւ վատաւորջ ծերութեան. օր պիտի դայ, անշուշտ Միւսպոյին հետ ըսելու թէ, «իմ երիտասարդ տարիներս, ինչպէս զեղի նախնիքս, վերջին տարիներու ժառանգութենէ մերժեցին»: Արդարեւ ի՛նչ զգացողութիւն պիտի ունենայ սոսկի անձնատէր ծնողաց համար, որ ամեն բանէ առաջ եւ միայն զուարճանալ ուզած են, եւ սրով իրենց սերնդոց առողջութիւնն ու կրթութիւնը սպառած են:

Անձնասիրութիւնն ալ, Առողջութեան վնասակար կիրք մ'է, զի վերջիչեալ կրնայ կմտննայ. այն որ այն կիրքն ունի, միայն իրզինքը կսիրէ, աշխարհս եւ ամեն բան իրեն կյատկացնէ, իր պակասութիւնները չտեսնէր, իր թշուառութիւններովը կխառաւորուի, ամեն ուրիշ մարդիկը, կուղէ որ իրեն ծառայեն. ասի անձնապաշտութիւն է, մէկ խորով, կիրք մ'է, որ միայն ինքզինքին կիսխաէ:

Երիտասարդ անձնատէրն ամեն բանէ առաջ զգայարանաց դոհունակութիւնները կիմտուէ երբ ծեր ըլլայ, կժանայ նոյնն ընելու, բայց իր նպատակը կիտխուի, զուարճութիւնը հպարտութեան կիտխուի, ստակի հպարտութեան կամ ազահութեան, պատուոյ հպարտութեան կամ կեղծ փառաց, հպարտութիւն առողջութեան կամ մեղամաղձութեան: Արդ սովոր ըսած է Լա Պոույիէն, խիստ իրաւամբ թէ, «քնուեղած չէ ըստիլ թէ, հպարտ է. այլ բնաւ եղում չէ, կամ միշտ:»

Արիչ առթիւ ալ թէ, «դերին մէկ տէր մը միայն ունի-
խակ հպարտն այնքան ունի, որքան մարդիկ իր հարստութիւնն
առելցնելու կ'ծառայեն»։ Եթէ հասուն սարիքին մէջ տես-
նրուած հիւանդութիւններուն պատճառը փնտռելու ելլենք
կրտէ, Յօնսակիրիւ առողջարանն, ինչպէս Բէյքօն, ստամոքսի
զանազան հիւանդութիւններ, նոյնպէս սրտի եւայլն, խիստ
շատ անգամ այս կիրքը պիտի դռնենք, եւ խիստ պիտի
զարմանանք, որ ըստ օրէ նոյն հիւանդութեանց թիւն առել-
նալուն վրայ, հպարտաց թիւն օրքան զօր աւելնալով։ Տուր
ինձ կրտէ, Գէյքօն հեղինակն, ամենէն ուժեղ եւ առողջ
մարդն, անմիջապէս եւ քիչ օրէն հպարտութեան կիրքով,
զանի նիհարցնեմ, տկարացնեմ եւ չորցնեմ։ Գիցուք թէ,
կրտէ, մեր դատաստուն, Պուշտտայ, հպարտութիւնը մինչեւ
վերայիշեալ հիւանդութիւնները ծնիլ անկարող ըլլայ, այսու
ամենայնիւ, Յուլիոս Աստարի, նիհարութիւնն ու կնտութիւնը
(տաղլըզ), հպարտութեան ամենէն փոքր հետեւութիւններն
ու փտաններն են։ Ի՛նչ պիտի ըլլայ ասոր, հպարտութեան
բրածներն, եթէ մարմնոյ հիւանդութեանց հետ մոտաւորական
հիւանդութիւնները բազդատելու ելլենք։ Խեղադարական հի-
ւանդութեանց մեծադոյն մասին պատճառն այս կիրքն է մի-
այն, Պօսիւէ կրտէ, ակորժակներ, որք մարմնական անդա-
մոյ հաճոյքը կատարել կ'ծառայեն, վախճան մը ունին, որով-
հետեւ անդամք սահմանեալ են, բայց այն ակորժակներուն
մէջ, ուր երեւակայութիւնը պիտի կատարուի, սահման չկայ»։

Արդարեւ, այս մասին վախճան չկայ, կամ թէ ըսենք
միայն մէկ սահման մը կայ, այն է առողջութեան կորուստը,
մանուսնդ ինքն ինքզինքէն դո՛ւ ըլլալու ամենէն ցաւալի
կորուսան։

Եթէ մեծամոտութեանց հպարտութենէն, ստակի աղա-
հութեան անցնինք, կտեսնենք, արդարեւ, առ երեսս,
առելի փոքր գէշութիւններ, բայց ըստինքեան եւ իրօք մեծ
գէշութիւններ, զի ամեն տեսակ մոտատանջութեանց եւ զըրկ-
մանց աղբիւր է։ Ի՛նչ է, արդարեւ, իր շարժառիթը, Բնա-
կան չէ մարդուս անկենդան բանի մը համար այսչափ սէր
սոյ ուր բնու բան մը չըսէր ոչ իր մօտց, ոչ իր զգայարա-

նայ, ոչ իր սրտին, այլ միայն իր խաբերոյ գոյնովը. ողան անդամ ոսկիէն կզգուի, եւ ուրիշ խաղաղիքներու ետեւէ կլաղէ: Արդեօք ոսկիով ամեն բան ընել կարող ըլլալու կամ ամեն հաճոյքները կատարելու գիտաւորութեամբ է՝. ապի չեմ գիտեր, կրտէ Ծոնասկիով: Նիժէ Հառապիօն եւ Օլիւլէն, կաւելցնէ, նոյն Հեղինակն, այս տարօրինակ կիրքին գաղաւթիքը չարահիցին, գրախանութիւնն ու գեղարուեստը այս տարօրինակ յառկութիւնը, նիհար ու դռնաթափ գէմքով մը թարգմանելով ներկայացուցին. կերեւայ թէ կեանքն ալ, իր ծախքերէն ազատ, ծոյլի մը վրայ տեսեալ է:

Կուգայ վերջապէս, առողջութեան հպարտութիւնն, ըսել կուղենք մեղամայճոտութիւնը, կիրք, նր ծնունդ կառնու, չտիադանց անձնապաշտութիւնէ, որ ուրիշ ամեն տեսակ կիրքերէն աւելի առողջութեան կլնասէ: Ասի առինքն կեանք մ'է, միշտ ինքզինքին վրայ մտածել, միշտ հիւանդանալու վախ մը ունենալ:

Բժշկական օրագրոյ մէջ կկարդացուի թէ, այս կիրքն ունեցող մը, ինքզինքն ապակի կարծելով, անասման զգուշութիւններ կընէր, դիմքը չկտարելու վախէն. մեղամայճոտը կկարծէ թէ իր առողջութիւնն, այսչափ դիւրարեկ անօթի մը մէջ կգանուի, եւ հետեւաբար դանի կկորսնցնէ չտիադանց զգուշութիւններ ընելուն, սրտնցմով կուզէ զանի սրահպանել, երեւակայական փոսնդից գէմ:

Ըստ կարգի կուգան հետեւեալ կիրքերն, Աստուածասիրութիւնն, մարդասիրութիւնն եւ հայրենասիրութիւնն, որք նոքա եւս առողջութեան եթէ վնասեն, այսու ամենայնիւ ինքզինքը կկերադանցեն: Այս երեք կրկն առաջինն ամենէն գերադանցն է իր առաքիպոյի, ամենէն մաքուրն իր անշահախնդրութեամբն, ամենէն ճշմարիտը: Մարդասիրութիւնն ալ կիրք մ'է. բայց խիստ ընդարձակ կիրք մ'է, հակառակ անձնասիրութեան, որ խիստ նեղ է. խիստ վեհանձ, հակառակ անձնասիրութեան, որ խիստ ստորին է: Այն որ ունի, ինքզինքը կմոռնայ, ամեն բան կզոհէ, առանց բան ինքզնելու, կամ փոխարինուիլ ուզելու. մարդուս առ ընկերն ոչ նմանին գէմ ունեցած սէրը բաղմանապատակ է. ինչպէս

երբեմն ուրիշներուն ցաւուց ցաւակից կըլլայ, ասի զթու-
թիւն, վշտակցութիւն, բարեւարտութիւն, համակրութիւն է :
Երբեմն աւելի քաղցր զգացմանց դիմելով, ընտանեկան հիմ-
կըլլան, երբեմն ալ աւելի սրբանալով երկու հոգիներու մէջ
կհաստատուին . այն է քաբէհան-թիւն կոչուածն, ուր զգայա-
կան դործ չմտնելով, անշահաւիրութիւնն է իր միակ նարա-
տակն :

Ինչ պիտի ըսենք վերջապէս այն մեծ կիրքին, որ զմեզ
անյաղթելի զօրութեամբ մը մեր երկրին կըսէ . նոյնպէս եւ
այն կիրքին, ուր հոգին կտանջի շատ անգամ մահաւիթ
տիրութիւններով, այս կիրքն է հայրենիքէ զատուելը կամ
պանդխտութիւնը :

Այս ցուցակին, այսինքն կրից ցուցակին վերին գլուխը
կանոնին խմայական կիրքերն . որոնք են ուսումնական, գիտ-
նական, Աստուածաբանական, հոգեբանական, եւսնյն կիր-
քերն, որք եթէ բոլոր մարդը չեն ներկայացնէր, դէթ իր
սկիզբն ու նարտակն են : Միշտ վերածնող, միշտ անյաղ,
ճշմարտութեան այս գեղեցիկ կիրքն, ամեն աշխատասէր
մարդիկ, անոր յարդը կճանաչեն . գիտեն ի՛նչ աշխա-
տութիւններ, ընհատութիւն զոհելին, աւելցնենք նաեւս
առողջութիւնն, եթէ այսպիսի պարագայի մէջ զեղխութիւնը,
տեսակ մը աւաքինութիւն չհամարուէր :

Ուրիշ-թիւն եւ ցաւ, այս անգաղար փոփոխութեանց
մէջ, բարոյական աշխարհին այս երկու բեւեռներուն մէջ,
մարդս, որ անշատի էակ մ'է, չգիտէ բնաւ, իր երջանկոս-
թիւնը պահող չափը պահել : Այս ուժգնութեամբ մը մէկէն
սու միւսը կցատկէ, որ իր առողջութեան զսպանակները կը-
տարսէ, եւ հետեւաբար իր նպատակէն կհեռացնէ . գի ինչ
պէս ըսած է, Մօնթէյնը*, նոյն ինքն հեշտ-թիւնն ալ, իր չափ-
ընդունելի մէջ քննադատէ, եւ սակայն մարդուս անկարելի է,
անգործութեան եւ անտարբերութեան մէջ մնալ ու անպիլ :
Դորս ծնած է սկեդովկանութիւնն յատուկ իրեն համար :
Մարդս զգայուն է, եւ ի՛նչ որ ալ ըլլան հետեւանքը, պէտք

*Տես Ալեիկիա հատոր Ա. թիւ 3, երես 101 :

է որ հեշտութեան ցաւերը որայ, ինչպէս եւ ցաւին հեշտութիւնները: Միջին սահմաններուն ժխտումն իրեն համար եղած չերեւիր, եւ ասի այնքան ճշմարիտ է, աւր չընակիր առանց ձանձրանալու, այն սոսկալի եւ տարօրինակ հիւանդութեան, սրտի եւ մտայ անասկ մը տկարութեան, որ է սոսկալի պատուհաս ջաշխատող մարդոց, որք իրենց աշխուժութիւնը կը վասնեն, որք զգալու յատկութիւններն ամեն տեսակ չափազանցութիւններով կ'մարեն:

Ասանք են ահա մարդու սրտին մէջ յաւերժ կրից աշխարհն, ինչպէս կ'յուզի երկրիս խորերուն մէջ, կրակին այն ծովն, որուն ալիքներն անծանօթ օրինաց հնազանդելով, կուգան, կերթան, իրար կ'զարնեն, դետնաշարժեր կ'ընեն եւ երբեմն ալ պայթելով, դուբ կ'աօռթիան:

Բնութիւնն, իրենց մշտնջենաւարտութեանն իրբու ապահովութիւնն, մարդկութեան աշխուժութեան մէջ ամեն անասակ ակտրժակներ դրած է. որք տեսակ մը պահապաններ են, մեր պիտոյքները ծանուցանող, շատ քիչ անգամ արթուն պահապաններ, զի շատ անգամ թշնամիէն խարուիլ կ'թողուն, եւ որ փոխանակ անոր հետ մաքառելու, ազատութիւն կուտան: Այս ակտրժակները զանազան տեսակ են:

Ոմանք, պարզապէս բնական, միայն ֆիզիզական պիտոյքները հոգարու պաշտօնն ունին. ոմանք խնայական, զգայական կամ բարոյական, որք շատ անգամ առաջիններուն չափ կամ նման ամբարտաւան, բայց աւելի վեհանձն են, որք արարչագործութեան մէջ, մարդու արժանիքը կ'հաստատեն, եւ կ'հեռացնեն անբան կենդանիէն, որ ուրիշ ակտրժակ չունի այլ միայն ֆիզիզական: Եթէ մարդս, իր մեծութեան առանձնաշնորհութիւններն ունի, վտանգներն ալ ունի, ազատ ստեղծուելով, կրնայ սոյն ազատութիւնն իր օգտին կամ քնասուց ծառայեցնել. անբան անասունք իրենց ակտրժակները միայն պէտք եղած ատեն եւ պէտք եղածին չափ կ'գործածեն, սակայն մարդս իր ակտրժակներուն սահմանները կանցնէ, եւ ասով անբարեխառնութեան եւ չափազանցութեան ամեն տեսակ պատահարաց կ'անդալի:

Մարդս, ըսած է, Լա Ֆօնթէն, ամեն անասունէն Գլ,

աւելի յարգութեան օգնի զազգայնացութեան մէջ ճշմարտութեամբ , եւ ոչ մէկը կիրորհի , այս առանձնաշնորհն , իրմէ յափշտակելու : Ասի իր ազատութեան դատն պտուղն է : Բայց այդպէս չէր ի սկզբն . ամեն բան , բարոյական աշխարհին , ինչպէս եւ նիւթական աշխարհին մէջ , ինչ , չի եւ սահման ունէր . բայց մարդիկ ինքզինքնին , դարեւ ի դար փոխեցին , մահը մոռնալով , անամհ ըլլալու նման սաղիլ սկսան , որոյ խիստ վնասակար հետեւանքները միայն առողջարանութիւնը կտեսնէ :

Մօտեց յնր կրտէ , հարեւ , ի բնէ գեղեցիկ եւ բարե բաները խառնելով կողակտէն . մի քանի կտուրցիկէ պէտք չէ զածնէ աւելի խոստով , ալ խոստովութեամբ բարեխառն . հարգութեան առաջնութեան երկու մէջ ինչն անհրաժեշտ էն ԱՆՔԱՐԵԽԱՌՈՒԹԻՒՆՆ ՈՒ ՉԱՔԱՉԱՅՈՒԹԻՒՆՆ :

Ճշմարտ է թէ , բարեխառնութեան եւ չափազանցութեան սահմանները մէկ մարդէն առ միւսը կտարբերին : Վիտմեն մարդու կազմուածք զանազանելով , մէկուն բարեխառնութիւնը միւսին համար չափազանցութիւն կըլլայ , եւ փոխադարձաբար :

Ինչ կիրառէ այս մասին առողջարանութիւնն :

Ի սկզբն փիլիսոփայական հարստութիւնն այս պարտադախն մէջ , առանձնական հրաշքներ ստեղծեց . բայց լուսաւորութեամբ , սկիստականութիւնը բնավինջ եղաւ , ինչպէս պէտք էր ըլլար , սխալ եւ արուեստական դրութիւն մ'ըլլալուն :

ՅՈՒԹԱՅԱՆՈՒԹԻՒՆՆ , Մարան կենդանեաց մէջ խիստ զօրաւոր եւ օգտակար այս արդեւոր , մարդու մէջ անբաժնի անկողնայնութեան փոխանակուած է :

Մրտի եւ խնայականութեան դէպքի բարձր ճաշակներու խոտորեցուցիչ փոխարինութիւններն ալ ուրիշ նպատակ ունին . բայց զԺբազգաբար արժանութիւնն ու պատիւը հասկցնող զգացողութիւնը , նշանաւոր զգացողութիւն մ'ըլլալուն , շատ անգամ խիստ շուտով կանհետանայ բարոյական աւերակներուն մէջ , զորս ծնունդ կուտան ամեն տեսակ չափազանցութիւններն , եւ հետեւաբար , այս բառնալիքը բնականաբար կպակսի :

Առողջութիւնը վնասող պատճառներուն վախը , կատաճաւոր սանձ մ'է եւ որուն ազդեցութիւնը խիստ քիչ անգամ կտեսնուի : Մարդիկ այս ազդեարարութիւններն իրբեւ չափա-

զանցութիւն կատարուի, յառաջ կրեւրեն խտտորմունքներն եւ այս դրութեամբ, անդդարարար յառաջ կեդրեման, ամեն տեսակ չափազանցութիւններով, մինչեւ այն սահմանն ուր ալ գէշութեան առաջին առնել անկարելի կըլլայ:

Մարդիկ այսօրիս չափազանցութիւններէն կարելի եղածին չափ հեռու պահելու համար, սուղջարմանութիւնն երկուսանձեր զտած է, տանը են բարդցական եւ կրօնական սանձերը:

«Մինչեւ անդամ անհատաւորութեան ժամանակներուն մէջ՝ կրտէ, Միշէլ Լէվի (Գաղղիացի բժիշկ եւ հոշակաւոր Առողջարան), կրօնքն եղած է, բարոյական ամեն ահապէ կարողութեանց ամենէն զօրաւորն. ոչ միայն կենաց ամենէն ծանր տարազաններու մէջ կախէ, կօղնէ, այլ իր սկզբանց կատարումն, ամեն մարդու կենաց ամենէն փոքր բաներուն վրայ կիշխէ:»

Սրբարեւ. Կաւեյնէ, Ֆօնտակրիլ, կրօնքն ու առողջութիւնն, իրար նարատող շահեր ունին: Մէկն, յօգուտ հոգւոյն բարեխառնութիւն եւ զոհ կազանջէ. միւսն ալ զանոնք կուգէ յօգուտ մարմնոյն. առաջինն, երկրորդէն աւելի բարձր, աւելի հաստատ եւ աւելի ազդու պատճառ մ'ունի, որով աւելի դիւրաւ կրնայ սանձել չափազանցութիւնները: Մէկ կազդէ, միւսը կհրամայէ, ըսել կըլլայ թէ մէկը խտտաւորեալ է, եւ միւսն ալ հնազանդեալ:

Երբ խնայականութեան եւ բարոյականութեան աստիճանը բարձրանայ, չափազանցութեանց աստիճանն ալ ըստ ինքեան սկիռի իջնէ . . . :

Որ ունիք «Կանչ», լեւել Լեւել:

ՏԵԱԿԱՆ ԱՌՈՂՋԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆՆ*

Մարդու շնչած օդն առողջարար, մարմն ու զով բլաւը համար, փողոյներուն լայնութիւնը միայն չբաւէր. պէտք է որ տան մէջ շրջան բրած օդն ալ մարմնը բլայ, որ կա-

*Տեա Կիւրկիւ Հատոր Բ. Թիւ 13. Երես 7.

խումն ունի, տանը շինութեանն քեզին կողմանէ, ինչպէս տան
մէջ բնակողաց մարդասիրութենէն:

Տան մէջ շրջանն ընող օգին մարութիւնը կարմրեցող
պատճառները բազմաթիւ են: Ինչպէս շատ տաներու մէջ
խոհանոցը խիստ մօտ ըլլալով, նստելու կամ պառկելու սե-
նեակներու, գիշեր ատեն դարձածուած վանալան տեսել
կանթեղները, ձմրան վառարաններն, ասոնց ամենն ալ շնչելու
օգին առողջարար յատկութիւնները կկորսնցնեն, մանաւանդ
որ շատ քիչ տաներու մէջ սովորութիւն եղած է, պառկելու
ատեն, բոլոր պատուհանները բանալ, օդը նարդելու համար:
Քի պէտք է դիտնալ թէ կանթեղները, վառարաններու մէջի
ածուխն, իրենց պաշտօնը կատարելու համար, զորօրինակ
առաջինը առ, երկրորդը հետ-ինն տալու կարող ըլլալու
համար, օգին մէջ դնուած թխածին կապը կտռու, ինչպէս
որ նոյն կապը կտռուէր մենք, զոր շնչառութեան պաշտօն
նով թոքերնուս մէջ կտռնինք, մարմնոյն ամեն կողմը շրջան
ընող սեւցած արխներ կարմրեցնելու:

Ասկից իդատ սա եւս պէտք է դիտնալ թէ կանթեղն ու
վառարաններն, որիչ տեսակ կաղերու, մախերու շոգինե-
րու ծնունդ կուտան, որք շատ անգամ գլխու ցաւ, սիրտ
խառնուածք եւ ասոնց նման թեթեւ հիւանդութիւններէն
զատ, մինչեւ անգամ մահ կպատճառեն, ինչպէս բազմաթիւ
են օրինակներն:

Այսպիսի վտանգներէ հեռի մնալու համար բաւական
են պէտք եղած զգուշութիւններն ի գործ դնել: Ինչպէս որ
խիստ գիւրդին է ասոնց առաջին առնել: Եր համապատասխան
սա հետեւեալ ամենապարզ սկզբան կամ խրատին, նորէն,
պառկելու օրէնքին օրն շարունակ գիշեր կամ նորոգել, որ կրնայ ըլլալ
ՊԱՏՈՒՀԱՆԵՐԸ ՅԱՃԱՆ ԲԱՆԱԼՈՒ:

Չմեռ եղանակին սենեակները տաքցնելու համար գոր-
ծածուելիք վառարաններու տեսակին ընտրութիւնն անապ-
րելք չէ: «Օգոմէր», սենեակաց մէջ շինուած ծխահանդու-
վրայ շատ քիչ պիտի խօսինք մեր մէջ սովորութիւն եղած չըլլալուն
համար: այսու ամենայնիւ, վերջիններն ամենէն առողջակա-
ներն են, որովհետեւ սենեակաց մէջ շինուած ծխահանդերը

սա մեծ աղէկութիւնն ունին թէ, սենեակներուն օդն անգաղար կիտփոխեն, դի մէկ կողմանէ ներսի օդը քանի որ կտաքնայ, աւելի թեթեւալով, ծխահանէն դուրս կելլէ. միւս կողմանէ, ծխահանէն պաղ օդ կիջնէ երաժ օդին աւելը բռնելու. առտի կհեռեւի թէ ծխահանն է սենեակի մը օդն անգաղար փոխփոխելու ամենէն ընտիր միջոցն. սա աղէկութիւնն զատ, ծխահանէն դուրս երաժ սաքութեան ճառագայթները, սենեակին մէջ նստողներուն մարմնայն վարի կողմը կզտնէ, որ խիստ առողջարար է, սաքերը տաք, եւ դուխը զով պահելուն. մէկդի թողլով այն ուրախութիւնն որ կզարդել է վառածին ցառիստքը. նստողներուն աչքերն ու երեսները կարմրցնելով:

Ահա ասոնք են ծխահաններուն աղէկութիւններն. բայց ասոնք ալ միակ դէշտիւն մ'ունին, որ բոլոր աղէկութիւնները կդոցէ, այն է. շարժանքով թէլ աստիճան ասէրնէն. զի ասանի մէկ է տուած սաքութիւնը. կհեռեւի թէ այս դուրծիրը միայն հարստաց կլերարերի. բայց քանի որ սառնարար է, հարուստը պէտք է միայն զանի գործածեն ձմեռ տանն:

Ասոր հակառակը, ասոններն ալ թէլ աստիճան շարժանքով է. կուտան. առկից իզատ, շատ սուշեւում մէջ, սենեակները տաքցնելէն զատ, կերակուրներն ալ պատրաստելու կծառայեն. բայց սա աղէկութեանց հետ բաղդատելով իր դէշտիւնները կամ վնասներն, Առողջարանութիւնը, մեծ իրաւամբ, կմերժէ ասոնց գործածութիւնը, սօղայէն յոռաջ եկած սաքութիւնը շատ եւ չափէն աւելի է. իր մարմնովն ու խողովակներովը խիստ շատ եւ բոլորովին կչորցնէ սենեակներուն օդն, այն աստիճան կչորցնէ, որ հազ պտտծառելէն զատ, աչքերը, կոկորդը, թոքերն եւայն կորբոքէ: Ասոնցմէ զատ, ինչպէս որ յայտնի է, թէ, օդին աւելի տաք մասերը, սենեակին դէպի վերի կողմը շարունակ բարձրանալով նստողներուն դուխը նախ կտաքնայ, եւ հեռեւարար սաքերը պաղ կման, արեւնը դէպի գլուխն ելլելով, դէմքը կկարծիր, կորբոքի, սկսի դուխ գառնալ, սիրտ խառնուիլ, գլուխը ցաւիլ եւայն, որք շատ անդամ անանց փոստի չեն անցնիր:

Ստանցմէ զսառ «աշներու տարութեան ստորոշմները խիստ զգայուն կրկան, անէ դուրս ելած ժամանակին զիբաւ կանխն, եւ հետեւարար ենթակայ կրկան՝ յարաշարժ (եէլ):

Ստանեբն առողջութեան փաստակար կրկան եւ են, իրենց հաստիւ, փնտարար շաղկներովն: Բարդ առնէր իրաւունք են եւ ճշմարիտ իրաւունք, սօսկայի գործածութենէ հետի կենալու, սակայն իրենց անտեսութիւնն եւ ամանութիւնն, պատճառ տուած է եւ պիտի մայ գետ շատ տարիներ զանոնք գործածելու, մանաւանդ աղքատ ընտանեաց մէջ:

Այսու ամենայնիւ առողջարանութիւնը կ'ընայ, կարելի եղածին չափ, սօսկայէ յառաջ եկած փնտաներուն գէշն առնել, եւ որոյ համար հետեւեալները կ'որոշուիրէ:

Որովհետեւ «աշն», սենեակին օդը խիստ կտարցնէ, պէտք է անոր վրայ աման մը ջուր գնել, որնոր տարութեան աղգեցութենէն շաղկանալով, օդին մէջ գտնուած շաղկն կը փոխանակէ:

Սօսկ գտնուած սենեակներուն օդը շարունակ, յաճախ փոխակերու է, ասոր համար, սենեակներուն դուռն եւ պատուհանները բնաւ խցեալ ըլլալու չէ, մանաւանդ չմոռնալ հետեւեալը թէ, պահէն առաջ, «աշային բանակն բնաւ բոցելու չէ, ելէ «աշային մէջ որեւ չլսուած սնունդ կամ փայտ բոցող:

Այս տեսակ անողոշութիւններէ յառաջ եկած զոհերը խիստ բազմաթիւ են բոլոր այն քաղաքացի մէջ, որ խիստ ընդհանրացած է սօսկայի գործածութիւնն, ինչպէս Փարիզ, Սնոկղիա, Գերմանիա, Ամերիկայ եւ այլն . . . :

Սօսկայի եւ ծխահամներուն օգտին ու փնտսուց վրայ այսքան խօսելէն ետքը, պէտք է մեր մէջ գործածուած վնասարաններուն վրայ եւս մեր դիտողութիւնն ընել. զի մեր աղգին, բանք բոլոր ճանկաստանի մէջ, մանկի գործածութիւնն ընդ հանուր կանոն մ'է եղած:

Զմեռ ատեն, մեր մէջ տարութիւն առողջ այս գործերը, մանկալ, ըստ ամենայնի առողջութեան փնտսակար է. որչափ փնտսակար է «աշն» միլիօն անգամ եւ աւելի, բանք անբաղդատելի կերպով փնտսակար է մանկալ. չունի աղեկութիւն մը զանի գոյելու. եթէ ներքի ըլլար ինձ, կարողանայի մանկալ:

դործածութիւնը վերջսնել ապա, տաճկաստանի ժողովրդոց մեծ
 եւ մեծ բարերարութիւն մ'ըբաժնւում, ստորագրելով ըլլալէն
 զատ, կրիստոսաւորութիւնը ըսինք թէ սօսպան, վերաստիար է առող-
 ջութեան. բայց որչափ որ կարելի է նէ, առողջարանութիւնն
 որ վրաստայ գէշն առնող միջոցներ ստեղծել յաջողած է.
 ինչպէս սօսպան մէջ Վրաստան ամուսնէն կամ փայտէն որչափ
 որ ալ թուումորիչ կարեր ծնունդ կառնուն ալ նէ, նոյն կա-
 ղերուն մեծագոյն մասն, եթէ ոչ ամենն ալ, սօսպանի խողո-
 վակներէն դուրս կեցին. բայց մանկալին կրակէն ծնունդ
 առած կազերն, որք Բոյն է, ուր կերթան ընթերցող կհար-
 ցրենմ, եթէ ոչ թարերուն մէջ. զի ամենայն աղատութեամբ
 եւ բոլորովին սենեակներուն մէջ կառարածուին. չմոռնալ
 ըսելու, մանաւանդ այն ընտանիքներն որք անտեսութիւն ընե-
 լու մօտք, Բաշկալ ամուսնները կէս կարսրցած սենեակներն կը-
 տանին. ահա Բաշկալ ամուսնէն մեծ գէշութիւնն, որ բաւական
 է զանի չդործածելու, ունի նաեւս բաղմամբիւ գէշութիւն-
 ներ, բայց ասով կրաւականանամ. բայց ընթերցողք իրաւունք
 ունին մեզ գէտ դանդաւորութեամբ մանկալին այսպիսի վրաստար
 ըլլալը սովորեցնելով, աւելի բան մը չըսելովս. մեր այս
 մասին տակիք առողջարանական խրատնա է հետեւեալը, թէ
 ԱՅՐԵԼԻ ԵՂՅԱԿԻՄ ՉՅՓ ՄԱՆԿԱԼԻ ՍՈՂՈՐՈՒԹԵՆԸ ՀԵՌԻ ՎԵՆԱԼ
 Բայց քանի որ տուններն փայտաշէն է, քանի որ ման-
 կալի սովորութիւնը դարերով հինցած է, քանի որ սովորու-
 թիւնը, մեր այս խիստ օգտակար խրատը, պէտք եղածին չափ
 զգալի չընէր, քանի որ համազում ենք թէ հին սովորութիւն
 մը փոխելը մէկէն փոխելը խիստ դժուար եւ ժամանակի կը-
 կարօտի, կատիպուինք կամայ ակամայ հետեւեալ կանոնը հա-
 ղորդել, բոլոր անոնց որք ստիպեալ են ակամայ, Բաշկալ դործա-
 ծել թէ, «Էր Եւրոպայի Բաշկալ կործանէ, պէտք է, որ ամուսնը
 բոլորովին կազմեցած ըլլայ, եւ կրտսիր մարդը մոխիրով չորս
 կողմէն ծածկուի. պատկերու սենեակին մէջ գիշեր ասեմ
 Բաշկալ չարհել. սենեակներուն օդն անդադար փոխման
 պատուհաններն ու դուռն յաճախ բանալով ու դպցելով.
 մանկալին կրակին մէջ, որ եւ է օտար մարմին չթափել, ինչ-
 պէս շատ տուններ սովորութիւն ունին, սիկարայ նետել, ծուր

Բարոյական, էմացական և Ֆելիքական սովորութիւնք էբբա հիմանք
դաստիարակութեան

Լ.

Տղայոց ծնած օրն պիտեալ զանի՞ Կարաբէլաբորձելու համար
պէտք էլած զգաւշութիւնները :

— 1. ՍՈՎՈՐՈՒԹԻՒՆ : «Գաստիարակութեան արհեստն ,
ըսած է, Սէն ալ Պիռան , կիպանայ յօրինել բարոյական , խնա-
ցական եւ ֆիլիդական ընտիր սովորութիւններ» : Արդարեւ ,
տղայ մը , իր կենաց առաջին ժամէն սկսեալ , սովորութեանց
տէր կըլլայ , ուստի նոյն ժամէն պէտք է զանի այնպէս ա-
ռաջնորդել , որ աղէկ սովորութեանց տէր ըլլայ :

Նորածին մանկան մ'ունենալիք սովորութիւնները քիչ
եւ դիւրին են , որք կ'ընթացին իր քունը , կերակրոց եւ դո-
սանքի ժամերը կանոնաւորել :

Բայց երթալով , տղուն կեանքը կընդարձակի , սովորու-
թեանց թիւերը կըշտանան . բարոյական եւ խնացական կարու-
ղութիւնները ստորիճանաբար կարթնան , որոնց դաստիարա-
կութեան ու ծաւալման հիմն ալ դարձեալ սովորութիւնն է :

Որովհետեւ սովորութիւնը կենաց մէջ խիստ մեծ ազ-
դեցութիւն ունի , որովհետեւ բնականաբար առաջին ժամէն
կ'ծնի , որովհետեւ խիստ գիւրին է աղէկ սովորութիւններու
ծնունդ տալ , դէշերը դեռ երեւան չըլած . եւ խիստ գըժ-
ուար , ընդհակառակը դէշ սովորութեանց արմատներն ոչըն-
չայնել , որչափ որ շատ հին չըլլան . կարեւոր է ուրեմն տը-
ղաքները մեծցնելու պաշտօն վարողներուն սովորեցնել , այս
նիւթին վերաբերեալ խրատները , մէկ խօսքով մայրերուն , որք
անդադար անոնց հետ ժամանակ պիտի անցնեն դիշեր ու
ցերէկ :

Արդարեւ , չկայ սովորութիւն մը , որ փոքր ըլլայ : Պա-
տոն , քուէա (ղար) խաղացող տղայ մը յանդիմանելու ստեն ,
— այսպիսի փոքր բանի մը համար զիս կ'յանդիմանիս
ոյատաօխանեց տղան . — սովորութիւնը , ըսաւ Պապտոն փոքր

* Գաստիարակութիւնը :

բան չէ: — Այնպէս Մօնթէյնն, ըսած է իրաւամբ, թէ
— «Կհաւատամ եւ համարում եմ թէ մեր ամենէն մեծ մու-
լորութիւնները ծնունդ կտանուն տղայութեան ամենէն փու-
փուկ հասակին մէջ, եւ թէ մեր գլխաւոր կատարելութիւնը
մեզ մեծցնողներուն, մայրերուն ձեռքն է: Մայրերը կրն-
կզրօնանան, տեսնելով իրենց զաւակաց, հաւուն կոկորդը գառ-
ցնելը: շուն մը, կանու մը սորանները նայեալէս շատ հայրեր
այնքան տխուր են, որ մեծ ուրախութիւն կ'իմանան, կզգան
իրենց տղայոց կ'իզգայի կամ ծառայի մը իրաց ծածուկելին
տեսնելով: Եւ մեծութիւն կ'սկստեն այս տեսակ գործերն
այսու ամենայնիւ գիտնալ պէտք է թէ, բոլոր ասոնք կանու-
ղութեան, բռնաւորութեան եւ մասնութեան ճշմարիտ սեր-
մերն ու արմատներն են, որք կուժովնան եւ կ'աճին սովոր-
ութեամբ: որոց համար խիստ փափագաւոր է ներել այս գէշ
հակամիտութիւնները, տղայոց տարիքին պրօփիւթեանն ու
փափկութեանն նայելով: Ընդհակառակը, մեծ զգուշութեամբ
պէտք է սովորեցնել տղայոց, մարմնութիւններն անարդելու, եւ
ճանչցնել բնական տճեւութիւնն, այնպէս որ անոնցմէ հեռ-
կենան ոչ միայն գործով, այլ խորտէ, մինչեւ անգամ զաւ-
նոր մօրք անցնելն անոնց համար զգաւելի բլլայ»:

Սովորութիւնն որ, կ'ծնի, մի եւ նոյն անգեցութեանց մի
եւ նոյն գործողութեանց, շարունակ կ'ընելութենէն, աւելի
շուտ, աւելի գիւրիւն, եւ մէկ խնդրով աւելի կարեւոր կրն-
կենայ գործողութիւնները: Սովորութիւնն իր ազդեցութիւնը
կ'ներգործէ բարոյական եւ խնայական կարողութեանց վրայ,
ինչպէս եւ մարմնային:

Սովորութիւնն է միանգամայն մարդն կատարելագոր-
ծելու ամենէն զօրաւոր միջոցն: Ինչոր ալ ըլլան բնական յար-
մարութիւններն, յատկութիւնները կամ կարողութիւնները,
կրթութեամբ եւ սովորութեամբ է որ կ'կատարելագործուին:
Սովորութեան կտարտաւորի մարդս յերկնից բնութեամբ կ'ըն-
քերտեն պահպանութիւնն ու ծաւալումը:

Սովորութիւնն ոչ միայն պահպանիչ է, այլ միանգամայն
նորոգիչ: Արարողութեանց յարարերութիւնները փոխելով, ան-
գործողութեամբ գէշ հակամիտութիւնները յանդիմելով է որդա-

հոնք կտկարացնէ, աննուաճելի ընելով աղէկներն ամենաւոր
գործածութեամբ, եւ կարող է իրապէս մարդս փոխել եւ դանի
ուրիշ մ'ընել: «Սովորութեան գործն է, կրօն Մօնթէյնը,
կենաց ձեւ մը տալ, զի սովորութիւնը մեր բնութիւնն իր
կամաց համեմատ կ'փոխէ»:

Տղայութեան սովորութիւնները մեծ զգուշութեան կկա-
րօտին, ըստ բազմին եւ մէկէն ի մէկ ծննդուն: Ձդէ տղայ
մը իր քմաց, առանց բաւական լրջութեան, սովորութիւնը
պիտի ծնին, թէ իր յարմարութիւններէն եւ թէ անոր ապ-
րած կեդրոնէն: Քրեթէ միշտ, ինչպէս որ, անմշակ դաշտե-
րուն մէջ, դէշ խոտեր կաճին, այնպէս ալ դէշ սովորութիւն-
ներ պիտի ծնին, եւ պիտի ըլլան առողջ եւ ուժով, ինչպէս
են եւ կրկան վայրենի տունները: Հսկեցէք ուրեմն, նախա-
տես եւ իմաստուն ծնողք, զի ծնող սովորութիւններն ալ,
առունքու կնանին, որը նախ գիւրին են եւս դառնցնել,
բաց երթալով աննուաճելի հեղեղներ կրկն: «Սովորու-
թիւնը, կրօն, Շառօն, ուժով եւ անյաղթելի տիրուհի մ'է,
ուժգնութեամբ եւ մասնութեամբ այս կարողութիւնը կ'յա-
փրշտակէ եւ կ'զրաւէ, զի արժատ կ'դնէ գաղտագողի եւ
անզգալաբար փոքրիկ, քաղցրիկ եւ խոնարհ սկզբնաւորու-
թեամբ մը: Ժամանակ անցնելով, բռնաւոր եւ կատաղի
կերպարանք մը կ'առնու, որոյ դէմ ոչ ազատութիւն եւ ոչ
կարողութիւն կ'աչք բանալու, կրկնայ տէր, գետերուն
նման դառնալով կմեծնաց, ուսկից յետոյ վտանգաւոր է զանի
իր արմատին դառնցնել ուղելը»:

— 2. ՖԻԶԻԿԱԿԱՆ ՍՈՎՈՐՈՒԹԻՒՆԷՐ. — Սովորութեան ամե-
նէն մեծ արդիւնքներէն մին է, ֆիզիկական զգացողութեանց
տկարացնելը:

Մարդս տարութեան աստիճաններուն կ'սովորի, այնպէս
որ, օգին ամեն փոփոխութեանց դէմ կրնայ դնել: Ստա-
մոքսն ալ, որ նախ չմտած կերակուրները, սովորութեամբ
կ'սովորի մարսել, ինչպէս եւ շատ տեսակ թոյներ աստիճանա-
բար իրենց ազդեցութիւնը կկորսնցնեն:

Արտաքին պատճառներու գործողութեան մեր գիւրա-
ջգայութիւնը տկարացնելով, սովորութիւնը զմեզ կաշտակէ:

եւ խիստ աւելցարար եւ թանկագին սովորութիւն մ'է, առ
ուանց վտանգի զանազան փոփոխութեանց դէմ դնելն, որոնց
ազգեցութեամբը կեանքն իր պաշտօնը սխալ կատարէ, առ
ուանց կարող ըլլալու աննոցմէ ազատ մնալ: Այսպէս, որ-
նունդի, կլիմայի, զգեստուց, աշխատութեան կամ հանդիս-
տութեան, քնհատութեան կամ քունի կողմանէ, խիստ աղէկ
է սովորութեան դերի չըլլալ. որ ամէն վայրկեան, ամենա-
փոքր բանի մը մէջ աննուաճելի արդեւք մը պիտի գտնուի սոյն:

Արդարեւ, որովհետեւ, մարդս, այս աշխարհիս մէջ
բնաւ ապահովութիւն չունի ամէն կողմանէ, եւ այն որ իւր
ապագայն խաղաղ եւ երջանիկ ըլլալ կ'ուսար, կրնայ բոլոր-
ովին ապրքեր գոյութիւն մ'ունենալ, եւ ստիպուիլ մտքէ
չանցնելու ատեն կլիման, կերակրոց տեսակն եւ ապրելու
եղանակը փոխել, բոլոր այս պատճառներուն համար ինչո՞ւ
դերի ըլլալ սովորութեանց, զորս օր մը փոխել պէտք կըլլայ:
Տես թէ, ի՞նչ դիւրութեամբ, այն որ ազայ հասակէն սիր-
սեալ ամէն բանի դէմ դնել սովորած է, կրնայ բաղդին ա-
մէն տեսակ հարուածից դէմ կենալ ու մաքառիլ, իսկ քնդ-
հակառակն այն որ, իր առաջին տարիներէն ի վեր փոփոխու-
թեամբ ապրած է, ամեն բան, անյաջողութեան, ցաւի եւ
նեղութեան արդեւք ու պատճառ կըլլայ:

Տղայ մը կորսիլ ընելու համար, սխեշու է ծնած օրէն
զանի խիստ կանոնաւորապէս կերակրել սովորել, Թէ իր կեան-
քը, պէտք է շարունակ փոփոխական ըլլայ, թէ ընտանեաց
անկանոնութեամբ, պատահմանքով, յանկարծադիպով, փո-
փոխութիւններով. թէ գիտնայ նեղուիլ, զի բնութիւնը նախ
կցաւի եւ կգլխմանայ եւ թէ անզգալարար ընդելանել: Տղան
պէտք է ըլլայ ուրեմն առաջին օրերէն, ընտանեցած եւ սո-
վորած ամէն տեսակ կերակրոց, ամեն ժամերու մէջ կերա-
կուր ուտելու, քնհատ մնալու, պաղին ու տաքին դէմ դը-
նելու եւայլն. մէկ խաբով, սովորութեան դերի չըլլալու հա-
մար, պէտք է ամեն բանի ընդհանրապէս սովորիլ, եւ ոչ
մէկ բանի մը մասնաւորապէս:

Ֆիզիկական դատարկութեան այս սկզբունքը, զըժ-
բաղդարար չափիչ կտրոնուի, բոլորովին չկայ ըսելու համար.

եւ շատ անգամ՝ վատկութիւնը կ'ընդունէ խիստ առողջ ու կորովի տղայքները թէ՛ ֆիզիգապէս եւ թէ՛ բարոյապէս . որոնց ապագան օրինաւոր դաստիարակութիւն մը կրնար ապահովցնել : Պէտք է , հռչակաւոր բժիշկի* մը խրատին համեմատ , « իբի՛ն ծո՛ւել բնո՛ւթեան ճանապարհաց մէջ , եւ շնորհալ լի , հայրենեաց զբոսայտը եւ առողջ մարդիկ յօրինելու միակ միջոցն է շանոնք , կանախիկն ընդունելացնել , ապրելու կեդրոններուն աղբեղութեանց , զգոշանալ ինչ որ կարող է անոնց կանխահաս համոռնիան մը որով , զգոշանալ նոյնպէս մարմինը մորթնաւի , կամ մարդը մարմինն աւելի քաշաւել , մի խնամք յարգել բնո՛ւթեան եւ որդայութեան խիստ շատ անգամ մոռցուած իրաւունքներն :

Այսու ամենայնիւ , այս նպատակին հասնելու համար , տղայ մը , չէ թէ կամէն կորած ժամէն սկսեալ , բոլոր վերոյիշեալ սկզբունքներով մեծցնելու է , այլ աստիճան առ աստիճան եւ անդալաբար : Բայց արդարեւ պէտք է խիստ կանուխ սկսիլ այս նպատակին հասնելու համար :

— 3. ՍՈՎՈՐՈՒԹԵԱՆ ԱԶԴԵՑՈՒԹԻՒՆՆ ԶԳՅՏՄԱՆԱՅ ԱՆԴԱՄՈՅ ԵՒ ԲՍՈՐՑԱԿԱՆ ՈՒ ԻՄՑՏԱԿԱՆ ԿՍՐՈՂՈՒԹԵԱՆՅ ՎՐԱՅ : Եթէ կզանուին զգայողութիւններ , զորս սովորութիւնը կը տկարացնէ , նորա են մինակ , որը կեանքը սրահող արտաքին մարմնոց հետ յարաբերել կուտան . ընդհակառակը , բուն իսկ զգայարանը կոչուածներն , այսինքն այն անդամներն , որը զմեզ արտաքին աշխարհին հետ կկապեն , « ձերբութիւն » նոր ուժ մը կառնուն , եւ կըլլայ նոյա ծաւալման եւ կատարելագործութեան պատճառ ու միջոց : Ասի դաստիարակութեան մէջ ոյնալիսի մեծ ողջածն մ'ունի , որոնց վրայ մանրամասնաբար պիտի խօսինք յաջորդ թիւերով :

Կրթութիւնը որ ընթերցողը , մանաւանդ ծնողքներ , մայրերն ու հայրերը կրկին եւ կրկին կարդան այս տողերն , յօգուտ իրենց եւ իրենց զաւակաց ապագային . զի տղայութեան ատենն է որ մարդս առողջութեան հասաւոր հիմունքներու տէր կրնայ ըլլալ :

Հարեալիւ

* Հիւֆլանտ . — տես Աղեկիւ . հատոր Ը . թիւ 4 . Երես 133 :

ՎՐԱՆՍՏԻՑ ԼՁԴԵՑՈՒԹԻՒՆԸ

ԿՆՆԱՅ ՏՆԻՈՂՈՒԹՆԱՆ ՎՐԱՅ

Գ ի ր ն ա լ ի ղ ի ղ հ ե ր ե ր ա լ կ ե ր օ լ ք օ ճ է :

	Տ ր է
Աղարակապետներն	65
Պաշտօնեայք եւ դատաւորք	64
Համարակալք, դանձապետք	63
Խաղաղ կառավարութեանց քաղաքական պաշտօնեայք	60
Տակառադործք, սայլադործք, փայտահարք, հիւան	59
Նկեղեցականք	55
Իրաւագետք, դերձակ, կօշկակար, զուանաման, խոհրդ	54
Դարբին, սղնձագործ	51
Մասվաճառք, ապուխտավաճառք, դահիճք	50
Հիւան, ներկարարք	49
Որմաշէն	47
Վաճառականք ամեն տեսակ	44
Հացագործք	41
Գրագետք, բանաստեղծք	40
Նուագածու	39
Պարող	38
Դասատու	35
Տպագրիչ	34
Կառավար	32

Ահետեւի այս ցանկէն թէ, երկրագործութիւնն է արհեստայ մէջ ամենէն առողջականն :

Բ Ա Ր Ո Յ Ա Կ Ա Ն

ԳԵՂԱՐՈՒՆՍՏԻՑ ՄԷՋ ՀՈՉԱԿՈՒՈՂՆԵՐՆ

Անո՛ք որ առանց աշխատութեան և նշըտութեան, որ և է արհեստի մէջ յառաջադէմ ըլլալ խնդիրն, բան մ'ալ չեն կրնար ըլլալ :

ՊԵՆՃԱՄԵՆ ՓՈՒՆԸՆ

Գեղարուեստից, ինչպէս գիտութեան ամեն ճիւղերուն մէջ, հռչակաւոր ըլլալու համար, անթուշ աշխատութիւն

պէտք է: Պեղեցիկ պատկերի մը նկարչութեան, կամ կենդանութիւն հասող արձանի մը քանդակագործութեան մէջ դիպումած չկայ: Արշափ որ ալ տաղանդաւոր ըլլայ պատկերհան կամ քանդակագործ մը, վրձինին ամէն մէկ շարժումը, կամ մկրատին ամէն մէկ ձայնը, տաղիներու աշխատութեան արդիւնքն եղող հմտութիւնն է: Իրաւ է որ երբեմն երբեմն ներքին գրգռում կոչուածը կոտորուի, բայց յարստեւութեան ու աշխատութեան այն մեծ ճանապարհն, որ աշխարհիս հետ ծնաւ, է միակ միջոց, ուր արուեստաւորն ամենայն վստա հութեամբ կրնայ ճամբայ ելլել:

Ուիլսոն պատկերհանին համար կարամեն թէ, ամեն զծածները նախ անդոյն էին, բայց ճիշդ. եւ երբ պատկեր մը կլմնցնէր, քիչ մը հեռուն երթալով, ձեռքն երկան թելով վրձին մը առած, մէկ քանի վայրկեան, պատկերին վրայ նայելով, զանազան կէտերը կրկին կանցնէր. այս օրինակէն չհետեւիր թէ, պատկեր մը գեղեցկացնելու համար, զանի վրձիններ բաւական է: Սմբողջ կեանք մը պէտք է այսպիսի հմտութեան հասնելու. այնպիսի հմտութիւն մը, որով արուեստաւորը կարող կըլլայ, մէկ քանի կէտեր սրբադրելով, կեանք, լոյս ու գոյն տալ պատկերին: Բայց աներկբայի է թէ, այն որ շատ տարիներ, այն արհեստին չաշխատելով, մէկ օրուան մէջ գեղեցիկ պատկեր մը զծել կուզէ, սոսկալի բան մը սխալ շինէ:

Սրբ Ժօղիւս Ռէյնօլտ, աշխատութեան զօրութեան վերայ, այնպիսի հաւատք մ'ունէր, որ կմտածէր թէ, արուեստի մը մէջ հռչակաւորութիւնը, շոք արդանք, ճաշակ կամ երկայն տարի կիւլտի, կրնայ սրացուիլ: Օր մը Պատիկ կղզէր թէ, այն որ որոշած է պատկերհանութեան, կամ որ է արուեստի մը մէջ հռչակաւոր ըլլալ, առանցքան անկողինն ելածէն մինչև անկողին մտնելու արեւ որիշ բանի վրայ մտածելու չէ: Արիշ օր մ'ալ կըսէր, «Մենք որ հռչակաւոր ըլլալ կուզեն, շոքանալ պիտարեւն են, առանցք, ցերեկ, երեկոյ, միշտ, առանց մոգի անցնելու թէ, աշխարհիւ յարմարութեան անին կամ ոչ. շոք օրով պիտի հասնին թէ իսկ մը չէ, այլ աշխարհութեան մը, և ամենն ծանր աշխարհութեան մը: Սակայն որչափ որ ալ յարատեւ աշխատութիւնը իմտա կարեւոր է, որ եւ է արուեստի մը մէջ հռչակաւոր ըլլալու համար, այսու ամենայնիւ սոսկ եւս ճշմարիտ

է թէ, առանց բնական կարողութեանց, աշխարհիս ազգաց աշխատութիւնը միատեղ ժողովելով, անկարող է որ եւ է մէկն արուեստաւոր ընել: Զիրքը բնութեան պարզեւն է. բայց արուեստաւորն իր աշխատութեամբը, փորձառութեամբն ու անձնական դաստիարակութեամբը, զանի կկատարեւագործէ, զորս եւ ոչ մէկ դպրոցի մը մէջ կրնայ ընդունիլ:

Հոչակաւոր արուեստաւորաց շատերն, իրենց նպատակին հասնելու համար, ստիպուեցան չքաւորութեան եւ ամէն տեսակ դժուարութեանց դէմ մաքառիլ. ինչպէս են Քլոտ Լօռէն՝ Կարլսհայմ-ճաւը. Թէնթօնէ՝ Երկարաւ. երկու Քարաշներն, որոնց՝ առաջինն էր Երկ Դեւ. երկրորդը՝ Կեան. Ինիլօ Ժօնէս՝ Կարլսհայմ. Սարկաթօր Ռօզա, որ շատ Կարլսհայմ Կարլսհայմէն Կարլսհայմէն. Նիոթթօ՝ Կարլսհայմ. Յինկարեկէ՝ Կարլսհայմ: Քարաշտօն՝ Կարլսհայմ. Քանօլա՝ Կարլսհայմ. Ժաքսօն՝ Կարլսհայմ. Թիւռներ՝ Կարլսհայմ. Կարլսհայմ եւայլն. բոլոր ասոնք եւ ասոնց նմաններն ալ ընդդէմ ամէն տեսակ դժուարութեանց, չքաւորութեան, հոչակաւոր եղան միայն եւ միայն աշխատութեամբ. ասոնցմէ շատերն ալ մեծ հարստութեան տէր եղան. բայց չէ թէ հարուստ ըլլալու համար տշխատեցան, զի հարստութիւնն աշխատութեան հետեւանքն է, մանաւանդ որ հոչակաւոր ըլլալու համար, անխոնջ աշխատութիւն պէտք է, որ միայն ստակի տէր ըլլալու մտօք աշխատելն անկարելի կերեւնայ: Արուեստաւորի մը ամենէն մեծ ուրախութիւնները, կենաց երջանկութիւնն, եւ բոլոր աշխատութեանց փոխարէնն է, միայն շինածին վրայ սքանչանալն: Սքանծութեամբ, բաւական տարի շարունակ աշխատելով եւ անտեսաբար ապրելու կարող ըլլալու չափ եկամուտ ձեռք ձգելէն ետքն, ամեն վառք ու հարստութիւն թողլով, աշխարհքէն քաշուեցաւ: Երբ պատկերհանի մը ծախու հանած պատկերի մը վրայ ի՛նչ կարծիք ունենալը հարցուցին, պատասխանեց թէ, կարծեմ ինչ պատկերհանն որ միայն հարստանալու ճիշտ պատկեր կընէ, իշտ ապագայ պէտք ընայ:

Միշէլ-Անտ ալ, ինչպէս Սըր Ժօզուա, աշխատութեամբ ամեն բանի հասնուելուն վրայ մեծ հաւատք ունէր, եւ եւրեւակայութեան մէջ ամէն ծնած դաղախարները, մարմնա-

բիճոնի վրայ կրնայ առնուիլ, կրտէր, եթէ ձեռքը, մարին հը-
նադանդելու սովորած է : Ինքն ալ շատ աշխատատէր էր, եւ
մանաւանդ ժուժկալ. աշխատած օրը, քիչ մը հաց ու գինիով
կրաւ ակամար . շատ անգամ բոլոր գիշերն աշխատութեամբ
կանցնէր . եւ այն ատեն թղթէ գլխարկը կանթեղին ընտին
դէմ կղնէր պայծառ լուսով քանդակադործելու . շատ հոգ-
նած օրն, առանց հանուելու կրաւ կէր, քիչ մը հանդէլէն
վերջը, կրկին աշխատիլ սկսելու ատեն, նորէն հաղուելու,
ժամանակ չանցնելու համար . աւագէ ժամացոյց մ'ունէր,
որոյ վրայ հետեւեալն արձանագրուած էր, «*ancora imparo*» :

Թիթէն ալ աշխատատէր, եւ անթուլ բրոզ մ'էր : ութը
տարի «*մարտիրոսեմ*» Ս. Պետրոսի, եւ եօթը տարի «*Մէն*»
արձաններուն վրայ աշխատեցաւ . որ ըսել է 15 տարի, երկու
դործերու համար : Ետուր Բէնիթի դրած մէկ նամակին մէջ
կրտէր, «*Մէն*» արձանը, զոր Ձեր Վեհախառութեանը կուղար-
կեմ, ամբողջ եօթը տարի աշխատեցայ . «*Dopo sette anni Cavo-
randovi quasi Continuamente*» : Ետա քիչ մարդիկ կհասկնան
թէ, դեղատուեցական մեծ դործերը, շատ աշխատութեան,
համբերութեան, տարիներով աշակերտութեան կկարօտին .
կկարծեն թէ, դիւրաւ եւ քիչ ժամանակով բլրալիք դործեր
են . բայց որչափ աշխատութիւն պէտք է, դիւրաւ եւ շուտ
դործելու համար : Ինչպէս 30 «*բէն գին կուղեմ*», կրտէր,
«*անդնուական Վենետիկցի մը, քանդակադործին, այնպիսի
արձանի մը համար, զոր շինած ես տասն օրուան մէջ*» : — «*Ճըշ-
մարիտ է կզտտախանէ, արուեստաւորը, բայց կմոռնայ թէ
ամբողջ 30 տարի աշխատած եմ, այսպիսի արձան մը տասն
օրէն լմնցնել կարողանալու համար*» :

Որչափ կրամբասէին, Տօմինիքէն, երբ իրեն ապսպր-
ուած մէկ պատկերը չէր լմնցնէր . էն, պօռաց, եւ «*բէն կու-
ղեմ*», անոր վրայ մօտէ : Սրբ Օկլուսթիւս Բալքօթ իր հաշակա-
ւոր Ռեքսթը պատկերն աշխարհք բերելու համար, 40 ան-
գամ սկսեց : Ս. յապէս, միշտ մի եւ նոյն դործին կրկնութիւնն
արուեստի մը, ինչպէս կենաց ամէն տեսակ դործոց մէջ, յա-
շտութեան ամենէն կարեւոր պայմաններէն մին է :

Քլօտի պատմութիւնը կտրկեցնէ, թէ ասի, միայն ունընդհատ աշխատութեամբ յաջողեցաւ, եւ դաշտային նկարիչներէն ամենէն հռչակաւորն եղաւ։ Աղքատի զաւակ ըլլալն եւ չքաւորութեան մէջ ապրիլն, իր տաղանդը բանալուն խիտ անյարմար էին։ Լօռէնի մէջ ծնելուն, հաղիւ 10 տարեկան եղած ասեն կարկանդակաւաճառի մը քով դրին զինքն իր ծնողները. մէկ քանի տարիէն ասոնք մեռնելով, եղբօրը քով մտաւ, որ փայտի վրայ պատկեր փորոզ էր. հոն, արուեստական ճաշակները քիչ քիչ բացուեցան. բազդը բերաւ, թէ, վաճառական ճանապարհորդ մ'ալ, տղուն ճաշակը տեսնելով, համոզեց եղբայրն, որ հրաման տայ, զանի իր հետը Հռոմ ասնելու։

Քլօտ, Հռոմեաց մէջ, բաւական ատեն յետին թշուառութեան մէջ ապրելէն ետքը, վերջապէս կյաջողի, մեծ համբաւ ունեցող Ակաթինօ Թաստի անուն նկարչին քով ծառայ մտնելու, որոյ քով շատ տարիներ աշխատելէն, եւ բաւական յառաջադիմութիւն ընելէն ետքը ճամբորդելու ելլաւ, Իտալիա, Քադզիա եւ Քերմանիա. յամեն տեղ ալ բաւական ատեն կեցաւ, զանազան պատկերներ շինելով։ Արկին Հռոմ դառնալուն, ճամբորդութեան մէջ շինած բոլոր պատկերներն առնող առնողի եղաւ։ Այս յաջողութեան վրայ, արհեստը բոլորովին կատարելագործելու ղրադեցաւ. աշխատելէ երբէք չհօգնելով, Ժամանակին մէկ մասը, շէնք, դաշտ, ծառ, պտուղ, տերեւ եւ ասոնց նման անհամար նիւթեր օրինակելու կանցնէր, մեծ պատկեր մը շինելու ձեռք զարկած ասեն, զանոնք ծախելով, ապրիլ կարողանալու։ Շատ օրեր, դիշեր ու ցերէկ, երկինքը կգիտէր, ամենայն ուշադրութեամբ, Արեւին ծագումն ու մուտքը սովորելու. այսպէս քայլ առ քայլ յառաջանալով եւ բազմաթիւ տարիներէ, 30 տարի ամբողջ եւ անընդհատ աշխատելէ ետքն, իր տեսակին մէջ առաջինն ըլլալու յաջողեցաւ։

Թիւռներ ալ, զոր Անգղիացի Քլօտ կանուանէին, մեծ գիւտարութեամբ նպատակին հասաւ. նախ հօրը քով, Լօռտօնի մէջ, շատ տարիներ սափրիչութեան աշակերտեց. եւ օր մը, երբ հայրն, Անգղիացի բանիբուն վաճառական մը

ածիլելու տառն, Թիւռնրը, խանութին մէկ անկիւնը քաշուած, ախաղի մը մէջ բան մը դծելը տեսաւ. համոզեց հայրն, որ իր զաւակը, նկարիչ ըլլալու համար ծնած է, եւ ոչ թէ սովորիչ. ուստի կըսէր, հայրական պարտաւորութիւնը խորոյն եւ կռահունքն որ զաւակն, ազար խորն է, էր ճշդակէն համեմար աշխատելու: Իրաւ է որ հայրը, նախ ականջ չկախեց, բայց սոյն վաճառականին, ամէն ածիլութեամբ տառն, նոյնը կրկնելուն, վերջապէս համազուեցաւ:

Թիւռնրը, հօրը հրամանաւն, սկսեց նկարչութեան հետեւիլ, բայց խիստ թշուառ վիճակով. առոյգ կազմուածք մ'ունենալուն, շատ չէր տրանջար, իր նպատակին հասնելու համար ամեն բան կընէր, ապրուստ ճարելով, իր գործն յառաջ տանելու: Շաբաթն երեք օր, Լոռտերու տուն կերթար, դիշերային խնճոյքներու յատկացեալ մեծ սրահները մտրելու. այսպիսի ծառայութեամբ փոքր ինչ ստակ ձեռք ձգելէն աւելի, ամէն անգամ այս առթիւ կերակուր ուտելուն վրայ կուրախանար: Օրացոյցներու եւ փոքր գրքերու համար, հառը հինգ, տասը փարայի պատկերներ կշինէր: «Ասիկայ աւելի աղէկ ի՛նչ կընայի ընել, կընէր, շատ տարիներ ետքը, զի մարմինս ալ կկրթուէր»: Ամէն շինածը կատարեալ կընէր, որչափ որ ալ աժան դնով ծախէր, զի ապրուստ ճարելէն աւելի արհեստին տէր ըլլալու կաշխատէր: Մարդ մը որ այսպէս կաշխատէր, անշուշտ իր իր նպատակին պիտի հասնէր, եւ արդարեւ այնպիսի յաջողեցաւ, որոյ համար Ռիւսթէն կըսէ, Բելին ճառագայթից նման այնքան կանոնաւոր եւ անդրադարձի եր:

Այն որ բնական ձիրք ունի, բայց եթէ չաշխատի, իր ձիրքը չկրնար դինքը հռչակել. զի ի՛նչ աստիճան ալ ըլլայ ձիրք մը, արուեստը, միայն յարատեւ աշխատութեամբ կատարուի, ինչպէս որ օրինակներ ալ անհամար են ըսածնուսճմարտութիւնն ապացուցանելու:

Ռէտիֆ՝ հաղիւ եօթը տարեկան, անդրանիկ քրոջը զաւակին օրօրոցին քով պահապան եղած տառն, քնացած մանկան դեղեցկութեան վրայ, այնքան յափշտակուեցաւ, որ վաղելով թղթի մը կտորը գտնելով, կարմիր ու սեւ մելանով մանկան պատկերը քաշեց: Այս ըրածը կյայտնէ թէ Ռէտիֆ այս

արուեստին համար ծնած էր, ինչպէս ամեն ազգականը ու ծանօթը կ'իկայէին. բայց Աւետի միայն իր ձիրքին ապաւինած, չարունակ չաշխատելով, չհռչակուեցաւ. այն, ուր մեծ արուեստաւոր մը կրնար բլլալ:

Ռիչառ. Ռիլսօն, աղայութեան ատեն իր հօրը ստանը պատերուն վրայ, անասնոց ու մարդու պատկերներ, վառած, այրինքն ծայրն ածուխցած փայտի կտորով դժելով կը բռնուր. նախ պատկերհանութեան հետեւեցաւ, բայց Նոտալիա դըսնրուելով, օր մը Յիւքաուելլին այցելութեան երթալով, ուր քիչ մը ատեն նախասենեակին մէջ սպասել հարկ բլլալուն, չնեղանալու համար, գտնուած սենեակին ներկայացուցած անսարանը դժելու ելաւ, որ ատեն Յիւքաուելլի վրայ հասնելով, դժածին վրայ այնքան յտիշտակուեցաւ, որով հարցուց թէ, ո՞րչափ աշխատած էր այս արուեստին, պատասխանեց թէ ո՛չ. «էհ որե՞հ, ըսաւ, Յիւքաուելլի, կերպե՞ր զիշ, այս ճիւղն պարտէլաւ, և որո՞նք են զիշ, որ ըստ ամենայնի պիտի յաջնի»:

Ռիլսօն այս խրատն ընդունելով, դեռ աղայ, իր դասերը մէկ կողմ թողլով, բոլոր ժամանակը նկարելով կանցընէր. բայց միւս կողմանէ ծնողքը բոլոր շինածները ձեռքէն առնելով կ'ապհէին, զի կ'ախարհէին զանի բժիշկ ընել. բայց տղան բնական դրդումն, յարմարութիւնն ու փափաքը ծնողաց պահանջմանց յաղթելով, վերջապէս նպատակին հասաւ եւ եղեւ պատկերհան:

Կէնսպօռու, գալոցի աշակերտ, ամեն օր դպրոցէն փախչելով Սիւտպիւռի անտառներուն մէջ, ծառերու եւ ճամբայներուն տեսքը կ'օրինակէր. 12 տարեկան եղած ատեն, արդէն մեծ արուեստաւոր մ'էր:

Ռիլսօն Պլաք, (գլխաւահառի մը որդի) սլարապ թուղթ չգտնելուն, հօրը գլխարկներուն գինը ծանուցանող թղթոց ետեւը կ'նկարէր, այնպէս որ բոլոր խանութը պատկերներով դոցեց:

Խառառ Պիրա, 3, 4 տարեկան եղած ատեն, աթոռներուն, պատերուն վրայ դէմքեր կ'քաշէր ածուխի կտորուանքներով, ըսելով թէ Սնդիլայի եւ Պաղլիացի զինուորացի դէմքեր են. ծնողքն այս տեսնելով, ներկ առին, եւ հայրն ուղեւով որ սովորած արուեստը, մարդկութեան օգտին ծառ:

ռայէ, Սկուտէլի քով աշակերտութեան տուաւ, ուր սկսաւ աշխատիլ յարատեւութեամբ, եւ մեծ համբերութեամբ, որով վերջնայէս, նկարչութեան արքունի Ա. քաղեմեայի անդամութեան արժանացաւ :

Հօկառ, որ դպրոցի ընկերներուն մէջ ամենէն տկարն էր, բոլոր ժամանակը, քերականի գիրերը ծաղիկներով զարդարելու կանցնէր. եւ դասերուն բոլոր տետրակները, փոխանակ իր դասերով լեցնելու, պատկերներով կսեւցնէր : Ուսմանց մէջ ամենէն տկարն էր, եւ հայրը նայելով որ դպրոց երթալէն օգուտ քողել իր չունի, արծաթագործի մը քով դրաւ, ուր արծաթի վրայ նկարել ու փորել սովորեցաւ, արծաթին վրայ պատկերը փորելով, ինքնիրեն պղինձի վրայ ալ փորել սովորեցաւ : Ամենէն աւելի արծուառիւծ եւ քրննաբանական հրէշներ փորագրել կսիրէր, եւ այս մասին մեծ ճաշակ ունենալով, մարդկային սեռին ամեն տեսակ դէմքերն օրինակել ուզեց : Հասաւ այս նպատակին, բայց յարաւել աշխատութեամբ, մեծ համբերութեամբ ամեն տեսած դէմքերն ուշադրութեամբ քննելով : Երաւ է որ այս մասին մեծ ձիւրք մ'ունէր, բայց ամենայն խնամօք զանի մշակեց. սովորականէն դուրս տեսած դէմքին ամէն մէկ գիծերը, չափը միտքը պահելով, տուն դառնալուն առանց հոգնութիւն առնելու, նոյնը կզօժէր : Եւ եթէ բոլորովին կարգէ դուրս եւ այլանդակ դէմքի մը հանդիպէր, բթամատին ուղունքին վրայ զանի կզօժէր, զոր կմեծցնէր տուն դառնալուն : Ամէն այլանդակ եւ տարօրինակ բանի մեծ հետաքրքրութիւն ունէր. շատ անգամ, դռնուած քաղաքին ամենէն հեռու գիւղերն ու ստորին փողոցները կերթար, այլանդակ կամ նոր դէմք մը տեսնելու մտօք. այս մասին միտքն այնքան հարստացուց, որով զինքը հռչակեց, ասոր համար է որ, Հօկառի պատկերներն իր ժամանակին գաղափարաց, սովորութեանց, եւ գիմաց հաւատարիմ պատկերներն են :

Նկարչութիւնն, ըստ Հօկառի, միայն մէկ դպրոցի մը մէջ կրնայ սովորիլ, այն է բնութեան դպրոցին : Հօկառ, իր արուեստէն զատ ուրիշ բան չէր գիտէր, դպրոցին մէջ միայն գիր գրել սովորեցաւ. շատ աղքատ, բայց ըստ ամենայնի

անտես ըլլալով, միշտ ծախքը վատակածին կհաւտարակշռէր, խիստ կպարծենար, պարտքերը խոտանցեալ օրին վճարելուն երբ շատ տարիներէ ետքը հարուստ եւ համբաւուոր եղաւ, չէր մոռնար վայրկեան մը, անցուցած տարիներուն յիշատակը։ «Կնէ՛՛, կըսէր, զանազան առիւն, այն օրերն, որ դիտար «բո՛՛ւն պոռնէն էլի, հաշիւ չիւնէ՛՛ ծանօտեցաւ։ Բայց երբ շնորհիւ որոշ Կնէն ծախելէ չարազէի, անիջապէս որոշ կտրուանայ, լուսնոտեցով ու հաշուելով կրնն յարմար չիւնէ։ Փնտրեցիք չիւն առնեցիք Լուսնի ճշմարիտ հաշիւը։

ՆԵՐԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՔԱԶԱՄՏՏՈՒԹԻՒՆ

Աշխարհի բաշտ է։

ԱՌՅԱԳԵՐՄԱՆԱԿԱՆ։

Հիւսիսային աշխարհէն եղող, հին զինուորականի մը խօսքը, Գերմանացի սերնդեան, ինչ տեսակ մարդ ըլլալին կյայտնէ, թէ, առ կոտորելուն եւ ոչ սարանանելուն կհատարած, հաշիւ եւ ծախսի կարողութեանց մէջ իրան որոշ եւ բաշտ վարահովելուն։ Հին կացինի մը թեւին վրայ փորուած սոս առածն ալ, թէ, կամ ծանաղարհ ճշ պիտի թորնէ, կամ, եւ ինչ ծածկայ ճշ պիտի բանան, առաջինին նման եւ անկախութիւն հոտող խօսք մ'է, որով կաողրին մինչեւ այսօր Հիւսիսային բնակիչք։ Արդարեւ, մեծ նշանակութիւն ունի դիցարանական մարճի շատուածը։ Շատ մեծ բան պէտք չէ, մարդու մը ինչ ըլլալը հասկնալու, եւ դիւրին է։ Սալի վրայ մարճին ինչպէս զարնելէն, մարդուն ուժը չափել։ Այսպիսի դիւրին միջոցաւ, հոգնակաւոր Գաղղիացի մը, այն ինչ քաղաքին բնակչաց ինչ տեսակ մարդ ըլլալին, հասկնելու համար, ըսած է այն բարեկամին, որ որոշած էր, այն քաղաքը հաստատուելու եւ ընդարձակ երկիր ծախու առնել։

«Լիւնի ուշադրութեան ըէ, կըսէր, բարեկամին, այն բաշտին բնակիչները կանաւէ՛, որք ԹՈՒԼՈՒԹԵԱՄԲ ՍԱԼԻՆ ՎԵՅ ԿԶԱՐՆԵՆ, ներքոքոտիւն, ու՛՛ լուսն, եւ տեւցուց թէ, այն բաշտին մէջ թորն ծածկելու սահմանը որք ծախսին անշահ պիտի ծախ։ Գեղեցիկ եւ ճշմարիտ դիտողութիւն, որ հեռատուն պէս հմուտ գլուխ մը

կրնայ ընել. եւ որ կապացուցանէ թէ, Վիճակի մը, Առաւելարութեան կամ Աղբի մը զօրութիւնն, անհատից, աղբայնայ ներգործութեան մէջ կկայանայ, եւ անոնց երկրին գինն ալ ըստ այնմ կարժէ, ինչպէս կըսէ, Գաղղիացի առած մը թէ, որան արժէ մարդս, այնան կարժէ երկրն ալ. կամ աւելի պարզօրէն ըսելու համար թէ, «մարդ է որ քրքէ շէրէն»:

Այս յատկութեան մշակութիւնն ամենէն կարեւորն է. զի որոշման մը, հաստատամիտ բնութեան մը, ճշմարիտ մեծութեան նշանն է: Ներգործութեամբ եւ առանձն վստահութեամբ, որ եւ է մէկն, ինչ աստիճանէ ալ ըլլայ, աղքատ եւ անհանճար, միշտ մեծ համբաւ կատանայ եւ կհռչակուի: Ներգործութիւնն, եթէ յարատեւ ըլլայ, սաղանդէն աւելի մեծ բաներ կրնայ ընել: Չէ թէ տաղանդայ մեծութիւնն, այլ յարատեւութիւնը, չէ թէ, գիտարութիւններն յաղթելու կարողութիւնն, այլ ներգործութեամբ եւ հաստատամիտութեամբ աշխատելու կամքն են ամէն բան յաջողցնողներն, ուսկից կհեռելի թէ, մարդուս ամենէն գլխաւոր կարողութիւնն է բնական ներգործութիւնը, մէկ խօսքով նոյն ինքն մարդն: Այն է, որ կիրախուսէ մարմինն եւ կզրդէ զհոգին: Ամեն իրաւացի յուսոյ վրայ կվստահեցնէ, եւ յոյսն է որ կեանքը կըարւոքէ: Աննօնի Միւզէյի հնութեանց մէջ պահուած, սաղաւարդի մը կտորին վրայ սա առածը կկարդացուի թէ, յոյն ի՞նչ կարողութիւնն է, որ կրնայ եւ պէտք է ըլլալ, մեր ամենուն նկարագրոյցն: Այս-ի ինչ, ըսաւ Սիրաքին սրբին. արդարեւ քաջասարտութիւն ունեցողն ամեն բան սնի: Աթէ մարդ մը, զեռ նպատակին չհասած, իր ջանից մէջ մեռնի, դարձեալ մեծ է մխիթարութիւնն, երբ ըսուի թէ, ըստ, ինչ որ իւրաքանչէր ընէ: Խրախուսիչ եւ գեղեցիկ է տեսնել այնպիսի մարդոց օրինակներն, որք ցաւին դէմ մեծ համբերութեամբ մաքառելով, կյաղթեն, միայն իրենց բնութեան քաջութեամբն, եւ անոնք, որոնց ստից մատուներն արիւններով, ծունկերնին ծռած, կշարունակեն քալել, գիանալու է թէ, միայն քաջութեան բարոյական ուժովն է:

Փոփոխամոլութիւնն եւ աննպատակ փախալն ու ջանքը, թէ միտքն ու թէ մարմինը կտկարայնեն. պէտք է որ նոյն

փափաքն ու տենձը դործելու տունն, աշխատութեան փա-
փաքն ալ դործէ: Բաւական չէ սպասել, խնջելս կրննն շա-
տերն, այլ պէտք է սպասելով աշխատիլ եւ մարտաիլ: Պէտք
է, որ եւ է որոշում մ'ընելով, զանի ի դործ դնել սկսիլ, ա-
ռանց ետ կենալու շարունակ նոյն նպատակին ծառայել: Շատ
տեսակ դործոյ մէջ, համբերութեամբ տանելու է աշխատու-
թիւնն եւ վիշտը. մանաւանդ որք, այսինքն, աշխատութիւնն
ու վիշտն, յաջողութեան եւ յառաջադիմութեան հիմունք նը-
կատելու է: «Ինչո՞ւ Գը, բաւա, Առի Շէֆֆըր, այն Բոյն պարտա-
կէքէ, որ կարողութիւնը որոշաւ իմ համար. . . Դաւանել
և Բոյն Դաւանել. այս է կենսին, Ինչպէս էլ եւ իմ. Բոյն կարողութիւն
պարտաւորութիւնն բնական է, բան մը կարող չեղաւ զի վարդերէն, կարող
որդ և առիւն նպատակաւ, առիւն բան կարելի է կամո»:

Սուէտի կարողութիւնը, մեծ վստահութիւն ունէր կամայ-
օր մը, ձեռքն ամենէն փոքր զաւկին վրայ դնելով, որ (տղան)
դժուար բանի մը վրայ կմտածէր, պէտք էր, պօռաց, անոր
հոն: Ինչպէս ամեն սովորութիւն, յարատեւութեամբ եւ փո-
րով աշխատիլն ալ, ժամանակաւ գործադրելի եւ դիւրին սո-
վորութիւն մը կըլլայ: Ասոր համար է որ, անոնք, որք քիչ
խելացի եւ բնաւ բնական հանճար չունին, մեծ դործ կրնն
շարունակ մի եւ նոյն դործին վրայ անխուլ աշխատելով:
Ընդ, որոնց վրայ, Փօլէլ Պիւքսթօն, մեծ վստահութիւն
ունէր, անոնք են, իբրեւ, որք ինչ ինչով շատ կարողութիւն և անոնք են,
որք կարողութիւնն Ս. Վրոյն աւ Խօստէն, Ինչպէս Ընդ, ԲՈՒՆՈՐ
ՍՐՏՈՒ ԸՐԷ: Ինչքն, իր բոլոր բրածներուն յաջողութիւնը, ին-
չունի օր և նոյն բանի մը վրայ աշխատելու սովորութիւնը կարող:

Որ եւ է դործոյ մը մէջ հռչակուելու համար, նոյն դոր-
ծին վրայ շարունակ աշխատելու է: Մարդս՝ իր իմացական
կարողութեան ածումը, կամայ, դժուարութեանց դէմ մու-
քառելու զօրութեան կպարտաւորի, զոր կկոչուի ճիգ. եւ
արդարեւ անհաւատարի կերեւնայ թէ, որչափ մեծագործու-
թիւնը այս եղանակաւ կատարուած են եւ կկատարուին միշտ,
որք չսկսուած անկարելի դատուած են: Մեծ Լոնք մը բա-
ւական է կարելիութիւնը ճշգրտութեան փոխել, զի փափաքները
չստանդամ մեր կարենալ ընելիլին առաջնորդներն են: Ընդ-
հակառակն, երկշտ եւ երկրայելի միտքերն, ամեն բան ան-

կարելի կդանեն զլիսաւորաբար, որովհետեւ իրենց համար ամեն բան այնպէս, այսինքն անկարելի եղած են: Պաղղի-
այի երկտասարդ զինուորապետի մը համար կզատմուի թէ,
չառ անգամ ունեւակին մէջ ժուռ դարով կսօռար թէ, «ե-
մէ զօրապետ մը պիտի ըլլամ, ե յետոյ Պաղղիոյ մարտիպետէն մն: Այս
բունն փափաքն իր կարապետն եղաւ, զի տրդարեւ ոչ միայն
ղօրապետ եղաւ, այլ եւ մեռաւ մարտավատ:

Ուարքըր, Անգղիայի դրաղխտաց մին, այնպիսի մեծ վըս-
տահութիւն ունէր կամաց վրայ, որ կրտէ, օր մը, ինքն իրեն
համար «բռնեց, ուղեց սուողջանալ, եւ արդարեւ հիւանդ ըլ-
լանիքէն առողջացաւ: Ասի, արդարեւ կրնայ ըլլալ անգամ
մը, եւ որքան որ այս տեսակ դեղ մը շատ բժշկաց դեղերէն
աւելի պակաս վտանգաւոր է, սակայն վտահ ըլլալու չէ.
մտքին՝ մարմնոյ վրայ ունեցած ազդեցութիւնն անշուշտ մեծ
է. բայց մարմնոյն ֆիզիկական բոլոր զօրութիւններն ալ տկա-
րացնելու պատճառ կրնայ ըլլալ: Նիւէյ Մօլիւք, Մարով-
կացի զօրապետին համար կզատմեն թէ, Բոսթուկեցոց հետ
պատերազմ ընելու ստեն հիւանդացած էր. երբ խնայաւ թէ,
պատերազմին փափուկ կէտին մէջ իր բանակը վհատեր էր,
անկողինէն դուրս ցատկելով, վաղեց բանակին զլուսն, առաջ-
նորդեց զանանք, եւ յաղթութեան պակն ընդունեց, բայց
մէկ քանի ժամէն հոգին աւանդեց, յետին տառիման հոգնելով:

Հաստատամոտութիւնը, կամքն է որ մարդու կարողու-
թիւն կուտայ ընելու կամ ըլլալու, ինչ որ միտքին մէջ զրած
է ըլլալու կամ ընելու: Բարեարտութեամբ հոչակուողի մը
սովորական խօսքն էր թէ, «ինչոյ մէջ մէն բան մէկ կանոն ունի,
մեր կամաց զօրութիւնն, Լատուշային շորհօք ընկերացած, ոյստե մէջ է,
որ էմէ հասարակարարութեմք եւ հասարակաւ ըլլալ կողմէ, ինչպէս. ով որ
է «բոյէ կցանկայ ինտերն, համբերող պարկելու կամ աղաթ ըլլալ, ինչպէս:

Ատաղճագործ գործաւորի մը համար կզատմուի թէ,
երբ դատաւորաց նստարաններուն այն ինչ մասերը մեծ զգու-
շութեամբ նորոգելուն վրայ հարցուցին թէ, ինչո՞ւ այդչափ
հոգ կտանի», վասնզի, պատմասխանեց, «որեւ օր հանգիստ ըլլաւ
Արդարեւ, զարմանալի կէտը սա է թէ, ատաղճագործը, շատ
տարիներ ետքն, առաջին դատաւոր կոչուելով, նոյն ակտուն
վրայ բաղմեցաւ:

Ճշմարիտ է թէ, ամենքնիս ալ ազատ ենք աղէկն ու դէշն ընտրելու, եւ չենք նմանիր փայտի կտորին, զոր ալեաց մէջ նետելու ատեննիս, իր շարժմամբը, ջրոյ որ կողմը վազեցնին կյայտնէ: Բայց մենք մեր մարմնոյն մէջ լողալու անդամներ ունինք, եւ կրնանք ընտրել որ կողմն երթանքիս. կրնանք ալեաց դէմ մաքառիլ, եւ դէմ գնել ջրոյ վազած կողմին. կրնանք մէկ խօսքով, ուզած կողմերնիս երթալ: Բան մը կարող չէ մեր կամաց յաղթել, կղզանք եւ գիտենք բոլոր ըրածներնիս. եւ ոչ թէ կախարդութիւնն է մեր առաջնորդը: Գեղեցկին ու բարւոյն համար ունեցած ամէն փափաքները կոչընչանայի, եթէ ուրիշ կերպիւ մտածէինք: Սմէն գործք, կենաց վարքն, ընտանեկան անցքերն, ընկերական օրոշումները, հասարակաց կառավարութիւններն, ասոնց ամենն ալ, անձնիշխանութեան վրայ հիմնեալ են: Ուր պիտի փնտռէինք առանց ասոր, պատասխանատուութիւնն, եւ ի՞նչ բանի պիտի ծառայէր սովորեցնելը, խրատելը, քարոզելն, յանդիմանել կամ պատժելն: Ի՞նչ բանի կծառայեն օրէնք. այս չէ տիեզերական կարծիքն, որ կախումն ունի մարդոցմէ եւ իրենց անհատական օրոշումէն անոնց հնազանդելու կամ ոչ: Այնաց ամեն վայրկեանին մէջ, մեր խիղճը կըողտքէ թէ, մեր կամքն ազատ է. այս է միակ ունեցածնիս, ու զանի ինչպէս գործածելիս ալ, թէ՛ աղէկ եւ թէ՛ դէշ, մենէ միայն կախումն ունի: Եւ սովորութիւններն ու թելադրութիւնները չէ թէ մեր տէրերն են, այլ ծառաներն: Յորը մինչեւ անգամ կխոնարհինք, կըքանինք, մեր խիղճը մեզ կըտէ թէ, կրնայինք դիմանալ, եւ թէ այս եւ այն հակառակութեան յաղթելու համար, եթէ կամք ունենանք, ինչպէս գիտենք թէ կրնանք ընել ուղածնիս, այնպէս ալ հաստատամիտ կերպիւ օրոշելու ենք թէ կրնանք յաղթել:

“Ըն որոշում ճշ պալտ արեւելք մէջ եւ իջէր, Լաւնէ հայր, հիւանդի ճշ, աղագային մէջ իղջացուի, լեկնաւորեամբ ընթրուած ներկայով, փրած Գեղեղմանին մէջ կարգադրութի, առանց կարող ըլլալու զբայի փրած անդին ներկաւ. մեր ունեցածին ամենն քիչ-քիչ եւ զաւարճ ծաղղն է կամբ. սովբէ օրեմն կամեալ, հասարակարարութեամբ կամեալ: Պոփոխարարութեանը լողով մէկ իտի մը զբայ քիչ կամբ, եւ զի լողուար շրջած խորին նման որ ամեն իշայ հովբուան հետ ասորանդէ”:

Պիւքսթօն համալուած էր թէ, երիտասարդ մը կրնայ

ըլլալ ինչ որ ուզէ, բաւական է որ հաստատու մնայ որոշմանը վրայ: Այսպէս կգործէր իր մէկ զանգակին թէ, «այն տարիքիդ մէջ մտար, որ ալ պէտք է որոշես ի՞նչ ըլլալդ եւ ի՞նչ ընելիքդ: Յիշէ հիմապէն չցուցնես սկզբունքներ, հաստատում մտածիւն, կամք ունենալդ, շատ քիչ ատենէն անախտանութեան ճանապարհէն մէջ պիտի իյնաս, անկանոն եւ անօգուտ երկտասարդի մը բնաւորութիւնն եւ սովորութիւնները պիտի ստանաս, եւ եթէ երբ այս վիճակին մէջ դանկտի ինքզինքդ վստահ եղիր թէ, ալ դիւրին բան չէ այն խորվիրապէն ազատիլ: Ես կհաւատամ թէ, երկտասարդ մը կրնայ ընել եւ ըլլալ, ինչ որ ընել կամ ըլլալ ուզէ: Եւ ի՞նչ է ասոր պատճառն . . . : Իմ երջանիկ ըլլալուս, եւ յաջողութիւններս, քու հատկիդ եղած ուտենիս բրած որոշումներէս եւ զանոնք անթուշ պահէլէս կախումն ունին:

Եթէ որոշես, քաջ եւ աշխատասէր մարդու նման վարուիլ, վստահ եղիր թէ բոլոր կեանքդ երջանիկ եւ ուրախ պիտի անցնես, երկտասարդութեան մէջ բրած որոշմանդ վրայ հաստատամիտ կենալուդ»:

Եւ ի՞նչ է կամքը ըսածնիս, եթէ ոչ յարատեւութիւն, հաստատումութիւն. իրաւ է որ կամքին ինչպէս դործածելէն կախումն ունին հեռեւանքն: Եթէ նա միայն զգայական զուարճութեանց ետեւէ ըլլայ, այն ատեն, որքան մեծ եւ զօրաւոր ըլլայ կամքն, այնպիսի կամքը, սաստնաց կամ հրէշ մ'է, եւ իմացականութիւնն ալ իր վատ գերին: Բայց զանի աղէկի ծառայելով նոյն ինքն այն կամքը թագաւորի մը կըլլայ որոյ պաշտօնեայնէն են մեր իմացական կարողութիւններն, եւ կամքն ասոնց նախագահելով, մարդուս կարողութեան ամեն կարելի եղածները կկատարէ:

Ահա ան նպատակ կանոնի խօսքը, հին, բայց ճշմարիտ ամէն օր կրկնելու արժանի օգտակար առած մ'է: Ով որ գլխուն մէջ բան մը կընէ կատարելու, միայն սոյն որոշումը շատ անգամ, դժուարութիւնները կտկարացնէ, եւ գործադրութիւնն ալ գլուխ կհանէ: Կնքզինքը կարող կարծելը, կարող ըլլալ է. որ եւ է յառաջագիմութիւն մը կատարել որոշելը, զանի կատարել է. այս առթիւ եւ իրաւամբ ըսուած է

Թէ, հաստատամտութիւնն եւ քաջասիրտութիւնն, երկուքն ալ նոյն ինքն կամայ զաւինեն են:

Սուլարօլի բնաւորութեան, ամենէն մեծ յատկութիւնն էր, կամքի տէր ըլլալն. ինչպէս որ կ'սոյնէ, իր սուրբական խօսքը, թէ, «նշուշ կէս սրտով կ'սփռէ, կրտէր, «նշուշ, որդի, «նշուշ գործերուն մէջ զենի յաջողի: Նոյնպէս Ռիշէլիէօ եւ Նարոլէօն Ա. որք բառարանին մէջ «նշուշ բառը հալածած էին: Զգրեմ, զնշուշ «նշուշ է խօսքերը կտակին:

ՍՈՒՐԵՑԻՔ, ԸՐԵՔ, ՔՈՐԱՆՑԻՔ, կպօռար Ռիշէլիէօ. ասոր համար է որ, իր վարքարանը կարող եղաւ բնել իրեն համար թէ, ի՛նչ մեծ բաներ կրնան ընել խնայական կարողութիւններն, եթէ խոհեմութեամբ, հաստատամտութեամբ եւ կամօք սուղնարդունին. յատկութիւններ, որոնց սերմերն աւմեն մարդոց սրտին մէջ կ'դնուին:

Նարոլէօն ամենէն աւելի սիրած առածներէն մին էր թէ, «նշուշ ժշտութեանն է հարստութեանն: Այս մասին իր կեանքն ամենէն աւելի ազդու օրինակ մ'է. եւ կապացուցանէ մեզ թէ, ի՛նչ մեծագործութիւններ կրնայ ընել կոմսուր: Պատմութիւնը կտօմբայնէ մեզ թէ, «նշուշ ազգեր եւ իշխաններ նուաճեց: Երբ իրեն ըսին թէ, ալ բանակն Ալբան լերանց անդին, չպիտի կրնայ անցնիլ. — «այո՛ւնք, Եւթան, «նշուշ մեծ, պատասխանեց. զնշուշ ՍՈՒՐԵՑԻՔ բառը, «նշուշ բառարանին մէջ կ'գտնուի: Կարգէ դուրս կաշխատէր, այնպէս որ չորս գրագիրներուն գրածը մի եւ նոյն միջոցին մէջ մինակ կ'գրէր: Ոչ ինքզինքին հոգնելը կնայէր, եւ ոչ ուրիշինն. իր դարուն կարողութիւնը, ազգանգն եւ խնայականութիւնն ունէր: Զարտարապետք, գիտնականք, պաշտօնեայք, ամենքն ալ, իրմէ խորհարդ առնել կուգային: Ամենքն իրեն կհնազանդէին, ամեն քայլերնին առանց անոր չէին առնէր: Իրմով, շատերը կթելագրուէին մեծագործութիւններ ընելու: Ամեն գործերն, իր գործունէութեամբն ու խելքովը կկառաւարէր: «—Ռիշէլիէօն կամ խնայական կրթութեան րոտած դասերը, կրտէր Էմբրսօն, Նաթուլիէն համար, անպարտ էին, որոշիւրէն «նշուշ ինքն իրեն համար. — «նշուշ անանցանելի լեռներու և անել ճամբաներուն մէջ հաշտութեան»:

Հաստատամատութեան եւ կամաց զօրութեան նշաններն են որոշումն եւ արագութիւնն. — երբ պատրաստ պիտի ըլլաս Ափրիկէ երթալու, կ'հարցուէր օր մը, Ափրիկական ընկերութեան կողմանէ, Լեւոնարկ ճանապարհորդին, Էն առաւօտ, պատասխանեց անմիջապէս: Պրիւշըր, իր արագութեան համար, Բրուսիոյ բանակին մէջ, առաջին Մարշալի մականունն ստացաւ: Երբ ձօն ձերբիսի, որ ժամանակաւ, Սէն Վէնսանի կոմս եղաւ, թէ երբ նաւը պիտի երթայ, հարցուցին, հիմա պատասխանեց. եւ երբ ուղեցին դիտնալ Սրբ Բօլէն Բամբպիլէնէ, որ Հնդիկ բանակին զօրապետ անուանուեցաւ, թէ երբ պատրաստ պիտի ըլլայ ճամբայ ելլել, Էն պատասխանեց: Սրբարեւ արագութեամբ եւ շուտ որոշումով է որ թըշնամիք կ'յաղթուին: Նարդէօն Ա. ըսած է թէ, Աւստրիացոյ վրայ յարձակելուն առաջին պատճառն է, նոցա՝ ժամանակին յարգը չճանաչելն. միշտ կշահէր, պատեհ ժամը չէր բախցնէր անոնց վրայ յարձակելու այնպիսի վայրկեանի մէջ, որք աճապարելու պէտք չէին տեսնէր:

Հնդիկ բանակին զօրապետ Սրբ Եաւլը Նարիէ ալ մեծ մարդ մ'էր, ինչպէս որ կ'յայտնէ, իր սա խօսքը. — խորհրդէս, հոս աւելի հասարակ է, — որով իր մէկ պատերազմին մէջ, որոշում ըրած էր, ամեն դժուարութեանց դէմ յաղթելու: Մէտանէի մէջ ըրած պատերազմին պատմութիւնն անհաւատալի կերեւայ: Ընդամենն, (2000) երկու հազար հոգիով, առաջ, եւ ընտիր զէնքերով 55,000 Պէլուծցիներուն հետ պատերազմելով յաղթեց: Մեծ համարձակութիւն մ'է այս. բայց զօրապետն իր եւ իր զինուորաց վրայ մեծ վստահութիւն ունէր: Երեք ժամուան մէջ 35,000 Պէլուծցիները կարեց, ցիրուցան ըրաւ: Այսպիսի զօրապետի մը առաջնորդութեան տակ եղող ամեն զինուոր մէկ մէկ դիւցազն դառցաւ: Պէլուծցիք, որք 20 էին մէկին դէմ, այնպիսի գիւրդի մէջ եւ քաշուիլ սկսան, որ փոխանակ փախչելու, քանի եւ երթային, այնքան աւելի կ'ստանային թշնամիքն: Ս. հա քաջասրտութիւն, կամք եւ հաստատամտութիւն, որ յաղթութիւն կուտայ, ոչ միայն պատերազմի մէջ, այլ ամեն տեսակ դարձերու: Երկու վաղորդներէն մէկին միայն մէկ քայլ առաջ դնուելն է, որ

պարզեւր կրնդունի. հինգ վայրկեան աւելի քաջութիւնն է պատերազմը վատկոյնողը: Զօրաց բռնի չուն է որ պատերազմին վախճանն կորոշէ: Արեւի է թշնամիէդ տկար ըլլաւ, բայց երկան ասնն գիմացիր, գիտցիր որ պիտի յաղթես: Սպարտացւոյ մը, տա պատասխանն, որ բրտծ է իր զաւկին, երբ կտրտնջար թէ սուրը կարծ է. «Երկուքս զայն, Կայլ ճալ յառ-ջ երկուքն, ամեն գործերու, ամեն մարդերու կ'յարմարի»:

Նաբիէի մեծ յատկութիւնն էր, իր գիւցազնական ազգեցութիւնը, զինուորաց հոգւոյն մէջ թափանցելն. ամեն զինուորին հետ միօրինակ կաշխատէր: «Իշեւա» Բէ՝ արեւորը, կըտէր, Կայլ, Եշեւա, Եշեւա, Եշեւա զա՛յն աշխարհ, անոց հոստար ողբէլ: Բանակ մը առաջնորդող մարդն, երբէք չպիտի կրնայ յաջողիլ, քանի որ հոգւով եւ մարմնով իր գործին վրայ չէ. նորանոր դժուարութեանց անթուլ աշխատութեամբ եւ հաստատամտութեամբ դէմ դնելու է. երթալով մեծցող վտանգաց դէմ աննուաճելի քաջասրտութիւն ունենալու է, մինչեւ որ վերջապէս ամեն խոչնդոտը անհետանան: «Այս զօրապետին ընկերացող օգնական զինուորը, կըտէր»: Քանի որ կ'սեմեմ այս ծերն, անդադար չեմ զբոս, Եշեւա կըմ ինչպէս Զուլ-Ֆեան Կալէս, որ երբորսորդ եւ աւելի առողջ եմ. ընդհակառակն, ինչպէս կ'ամառնա՞նք թերեւ պիտի դնեմ, եմ պէտք ըլլայ կամ հրամայէ: Եւ Նաբիէ լսելով այս խօսքերը, խոստովանեցաւ, միօրթալուին, իբրեւ փոխարէն նկատելով, իր կենաց մէջ ունեցած հոգնութեանց:

Ուսովն Հասթինիս, կամայ եւ հաստատամտութեան թանկագին օրինակ մ'է: Սղնուական եւ մեծ Պերդաստանի մը զաւակ, բայց քաղաքական զանազան գիպուածներով, եւ Սթաններու կողմնակցութեամբն, յետին թշուառութեան մէջ ինկաւ: Հասթինիս, փոքր գիւղի մը, աղքատ դպրոցին մէջ, գիւղացւոց հետ կարգալ սովորեցաւ. անոց հետ խաղաց այն դաշտերուն եւ պարտէզներուն մէջ, որոց նախնիքը բազմաթիւ ծառաներով հոն կ'ստատէին: Տղայութեան մէջ կըյիշէր իր նախնեաց համբաւն: Օր մը հաղիւ եօթը տարեկան, հօրը պալատին նման, տան մ'առջեւէն անցնելու ատեն, կ'անկ առնելով, բոտ ինքնիկուն, եւ, դէպք է աւելի զաւր և աշխարհիկն

վերադարձել, և արդ ևս միայն այս օրերն էլ ելաւ : Այս երազ մ'էր . բայց միշտ այս բանին վրայ մտածելով, կիրք եղաւ իրեն . որ մեծ նստով կիրքն ալ իրեն հետ զօրացաւ . արդարեւ խեղճ որքն , անթուլ աշխատելով, եւ որոշած ին վրայ հաստատամիտ մնալով, իր ժամանակին մէջ, ամենէն հռչակաւոր եւ երեւելի մարդն եղաւ , նախնեաց չափ եւ աւելի հարստանալով, ոչ միայն ծնողաց տուներն եւ հողերը, կրկին ծախաւ առաւ , այլ եօթը տարեկան եղած աստն , հօրը տան նման տեսած տունը ծախաւ աստնելով մեծցուց : Այս , բեռնային արեւն որսի (ի Հնդկի) կրտէր Մարտի, 50,000,000 ասեցիւ Կարմիր , պարբեր , արտի , օրհնարական հաղարատիկ ճարձհանքներու մէջ , վայրկեան ճշ չէր ճանար հօրն որսն . շատ արթնէր ոչնչի մէջ և ծանր պաշտօն մը . վարելէն ետք , փափակին ալ հասաւ , զի նոյն օրն մէջ իր հոգին աւանդեց :

Մի եւ նոյն հաստատամտութիւնն եւ քաջութիւնը տեսնելու եւ նաեւ ուրիշ վիճակներու մէջ ալ . որք եթէ զենքերու նման վաճառն չեն , աւելի օգտակար են կրնանք ըսել . առի ճշմարտութիւն մ'է , որ ոչ մէկը կրնայ ուրանալ , ինչպէս որ կապացուցուի , դիտութեան , արհեստի եւ արուեստի ամեն ճիւղերուն մէջ տեսնուած անհամար օրինակներով : Զորօրնակ Անուէի Մարմարիօնաց դիւան , ինչպէս նաեւ սեպանման գրոցն , որ Պարսկաստանի Մակեթմոնցուց յաղթութեան ի վեր կորսուած էին :

Արեւելեան Հնդկաց բնկերութեան անդամներէն Ռափինսոն , Պարսկաստանի Քեւմանդահի մէջ դանդաղած աստն , նոյն տեղի հնութեանց վրայ տեսած սեպանման գրոց վրայ ուշադրութիւնը դրաւելով , (այնպիսի հնութիւններ , որ պատմութեան նայելով , շատնցունէ ի վեր կորսուած ըլլալու էին) անոնցմէ շատերն օրինակեց , որոնց մէջ կ'ընտելէր մանուանդ , Պէհլաւի հռչակաւոր ժայռին վրայի գիրերն , (որոն բարձրութիւնն էր 1700 ոտք եւ լայնութիւնն ալ 300 ոտք , որք գրուած էին պարսկերէն , սկիւթացերէն եւ ասորերէն : Արտուած ըզզուն , եւ նոյն ժամանակի մէջ գործածուած ըզզուն իրարու հետ բաղդատելով , նոյն գրոց շատերուն նշանակութիւնը դանդաղ , տեսակ մ'ալ այլընտարան մը յօրինեց : Ռափինսոն , որ վերջը Սքր Հանդի եղաւ , բոլոր օրինակածներն

Անդղիա խաւրեյ, որ միջոցին դեռ դատաւոր մը չէր դրու-
նալէր սպանածէն դրոյ վրայ գաղափար ունեցող: Բայց
Փօրիս անուշով, նոյն ընկերութեան մէկ պաշտօնէնայն հոն
դանտելով, որ վաղը ինչ աշխատած էր այս մասին, բոլորն
ալ անոր յանձնեցին: Փօրիս բաւական տառն քննեցէն ետքն
ըսաւ թէ, որքան ալ, Պէհլաթանի ժայռը տեսած չունի, սա-
կայն Ռափիլոսն ճիշդ օրինակած չէ: Այս լուրը Ռափիլոսնի
հաղորդեցին, որ դեռ նոյն կողմերը դանտելով, ալ օրինա-
կածը բնագրոյն հետ բաղդատելով, Փօրիսի գիտողութիւնն
իրաւացի գտաւ. եւ այնպէս, շարունակ բաղդատելով, եւ
յարտաւել աշխատելով, սպանածէն գիշերը ծնունդ ու նոր
կեանք առին:

Բայց Փօրիսի եւ Ռափիլոսնի այս գիտն, իր նպատա-
կին համեմու համար, Պ. աշխատող մ'ալ պէտք էր. արդարեւ
այս Պն ալ եղաւ Օսթէն Լայարա, որ Լանտօնի մէջ պարզ
գրագիր մ'էր. ո՛վ կերեւակայէր թէ, այս երկուքին, Փօ-
րիսի եւ Ռափիլոսնի հետ, ծառայ մը, զբաղիր մը ընկերա-
նայով, կորսուած լեզուի մը գիւտը պիտի ըլլայ, որով եւ Բա-
բօլէնի պատմութիւնը պիտի ծնի:

Լայարա, 22 տարեկան էր, Արեւելքի մէջ ճամբորդե-
լու տառն, որ Նիքաա գետին ամենէն խորին սահմաններուն
մէջ մտնել փափարեցաւ, առանց ընկերի, բոլոր վտահու-
թիւնը զննուց եւ ամենէն ազէկն, աւելի իր քաղցր բնաւո-
րութեանը, քաղաքավարութեանն եւ ճարտիկութեանը վրայ
վտահապեալ, անդադար իրտը շարդող, կոշտ ու վայրենի
ժողովրդոց մէջ ողջ տո ողջ անցաւ, եւ բնագիւմ իր ազքատու-
թեանն, աշխատութեանը, հաստատամտութեանը եւ կամքը,
մանաւանդ մեծ համբերութեանը, յաջողեցաւ մէկ քանի տա-
րիէն պատմական գանձերու գիւտ ընել: Շատ գիշերու նշա-
նակութիւնները գտաւ, եւ ամենէն օգտակար կէտը սա է
թէ, սոյն թանկագին հնութիւններն, որոնց ամենն ալ այսօր
Անդղիայ Պալթիշ Միւղէին մէջ կ'գտնուին, այնքան ճիշդ են,
որոնց ըստ ամենայնի կ'համապատասխանեն Ս. Պրոյ 3000
տարիներու աւանդութեան:

Անդղիայ մէջ իշխանապետն ընտանեաց հիմնադրոց մէջ,

անուանի են մասնաւորապէս, Յօլէյ եւ Նօռմանդի ընտանիքներն, իրենց բարոյական որակաւթեամբն: Ասոնց առաջինն հիմնադիրն եղաւ Ռիչառ Յօլէյ, որոյ հայրը, Կարոլոս Ա. ի ժամանակակից, աղքատ գիւղացի մ'էր: Մթուռադուիճի մօտ, ուր բազմաթիւ երկաթի դործարանաց մէկուն մէջ, բեւեռ շինող դործաւոր մ'էր: Ասի նշմարեց թէ, որչափ աշխատութիւն եւ ժամանակ անօգուտ կ'ընանուի, բեւեռներու համար յատկացեալ երկաթները կորելու համար, որ տունն Մթուռադուիճի բեւեռալիճաւք կ'ընասէին, Սուէաի դործաւորանաց պատճառաւ, որոնք Ա. ներէ աւելի աժան գնով կ'ծախէին Անգղիա բերելով, Ամէն ճիգ ի դործ դնելով, Սուէատացեաց այնչափ աժան գնով ծախելու դազանիքը բնտուելով, հասկցաւ թէ, նոքա, իրենց նման փոխանակ ամեն մէկ բեւեռը ձեռօք շինելու, մեքենայով բեւեռ կ'ընալիէն մէկին տեղ հաղար, մի եւ նոյն միջոցին մէջ:

Ռիչար Յօլէյ, սովորելով դազանիքը, մէկէն իմէկ Մթուռադուիճէն մեկնեցաւ, այնպէս որ մէկ քանի տարի անունը չէր յիշուէր. եւ ոչ մէկը դիտէր ի՞նչ եւ ո՞ւր ըլլալը, զի չյաջողելու վաստէն ընելէն ալ եւ ոչ մէկուն ըսած էր: Որչափ ալ աղքատ, բայց կարող եղաւ, մինչեւ Հիւլ երթալ. ուր նաւու մը մէջ, իրբեւ ծառայ գրուելով, մինչեւ Սուէաի նաւահանգիստներէն մին մտաւ: Հեան ունեցածներէն, միայն քնար մ'ունէր ստակ ընող, այնպէս որ Սուէա հասնելուն, քնար չալելով եւ մաւրալով, Ս. Բաալայի մօտ Տաննըմօռայ հանգերը դնաց: Զգայուն երաժիշտ, ինչպէս նաեւ հաճելի ընկեր, շուտով ամեն երկաթագործներու հետ բարեկամացաւ: Ամեն տեղ ընդունուեցաւ, մտաւ եւ ըստ սովորային քննեց ամեն տեսակ դործողութիւնները, մինչեւ որ, կարծեօքը, կարող եղաւ Սուէատացեաց ինչպէս բեւեռ շինելը սովորիլ: Դատ տարիներ ետքն, յանկարծակի աներեւոյթ եղաւ Տաննըմօռայի մէջէն, ինչպէս Մթուռադուիճի մէջ, առանց դիտուելու թէ ի՞նչ եղաւ:

Անգղիա դարձին, իր հայրենակցաց մէկ քանիին պատմեց, որոնք, իր անկեղծութեանն ու տրակեղծութեանը վատահելով, պէտք եղած դումարը տուին, տեսածին նման մեքե-

Նայներ շինելու եւ գործարաններ հաստատելու : Բայց երբ
գործարանն ու մեքենայից շինութիւնը կատարուած , առաջին
փորձ մ'ընել ուզեց , ինչպէս վհատին , բնթերցողը կրնան
երեւակայել , երբ տեսաւ թէ , մեքենայից եւ ոչ մին կրնանք :
Փօլէյ առանց խօսք մ'ընելու , կրկին աներեւոյթացաւ , որոյ
վրայ ամեն մարդ մտածեց թէ , կամ վհատեալ ինքզինքը
մեռցուց , եւ կամ ամսթէն , քաղաքը թողուց , կրկին չգաւ :
Նալու մօօք . բայց ոչ , Փօլէյ կրկին Սուէտ³դնայ , առաջին
անգամին նման քնարը ձեռքը , մինչեւ Տանրմտայ գործա-
րաններն , ուր բոլոր գործաւորք յանչափս ուրախացան , զոր
կրկին ձեռքէ չհանելու վախօք , աւելի մեծ սրտիւ ըրին ,
նոյն գործարանին մէջ յատուկ սենեակ մը տալով : Փօլէյ ,
արտաքուստ այնչափ տխուր կերեւոր , որ գործաւորաց եւ
ոչ մէկը կկասկածէր : Փօլէյ այս երկրորդ անգամ , ամենայն
ուշադրութեամբ քնեց , եւ մանրամասն տեղեկութիւններ
տանելով , գտաւ իր անյաջողութեան պատճառն . առանց գիծ
մը շինել զխնալու , սկիանոյ նկարիչ բլալով , մեքենայներն
օրինակեց . այսպէս բաւական ատեն հոն կենալով , եւ ամեն
բան կատարեալ սովորելով , կրկին Անգղիա դարձաւ , զի ան-
կարելի էր որ այսպիսի մեծ կամք ունեցող մը չյաջողէր :
Իր բարեկամաց մէջ դառնալով , որք զարմացան զինքը տես-
նելուն վրայ , նորէն աշխատիլ սկսաւ , եւ յաջողեցաւ : Այս-
պէս իր ճարտիկութեամբն ու հաստատամտութեամբն , ոչ
միայն ինքը , մեծ գանձերու տէր եղաւ , այլ Անգղիական մէկ
արհեստին ստղան ազահովիցներով , Անգղիոյ Ազգին յառա-
ջագիտութեանը նուազեց , ու ոչ միայն նիւթապէս , այլ մու-
նաւանդ . եւ բարոյսով :

Շարունակել

ԱՅԻՄԱՐՔԱԳՐԱԿԱՆ

Ա

Դասարան գիտնականը զանազան բարեպաշտ է:

Նրա Ներառյալ մէջ, առաջին անգամի համար Սէն-Փէր-մէն լ'Օքսէռուայի (գիւղ է Գաղղիա) մէջ, քառասուններն խմայլնող ժամացոյց մը բուռնացաւ, Գաղղիայ թագաւորներէն մին տրամեղալ սկսաւ իր կեանքը կտոր կտոր քննելուն:

Նա այստէ ամենայնիւ մարդկային կենաց տեսողութիւնն ալ այնքան կարճ է, որ զանի որչափ մասերու բաժնել ուզուի, դարձեալ անկարելի է զանի երկարել:

Բաժնէ, մանր մասերու բաժնէ ժամանակին, ամեն մէկ վայրկեանի արժէք տուր, դարձեալ կանցնի եւ սխալ անցնի չուտալ:

Նոյնպէս, եթէ մարդս երկար առեն երջանիկ ըլլալ սահմանեալ է, երջանիկ օրեր կրնայ ունենալ: Արեւ կեանք ունեցող մարդու մը համար, քիչ ապրեցաւ կըսուի: Իսկ վաղը ինչ ժամանակ ապրել ունեցողին համար ալ, օրերը համը ըլլաւ: Նրա առաջին անգամի համար մարդս ուղեց ժամանակը չտալել, բնականաբար օրն առաւ իրբեւ միութիւն չտալի:

Արդարեւ բնական է օրն իրբեւ միութիւն քնարել, օրն ըլլալով պատկեր կենաց, զի իրբեւ կեանք կ'ծնի, կ'մեծնայ եւ կ'մեռնի:

Փիւնիկեցիք, Նիկարուայիք, Ներայեցիք, օրը զանազան մասերու բաժնեցին. դիտեցին թէ մարմնաց շաքերն, արեւին ելլելու տունն թեթեւ եւ երկայն, հեռզհեռէ առելի մութ եւ առելի կարճ կըլլային, քանի որ ցերեկին մօտենար. յետոյ կրկին կերկնային եւ կ'թեթեւային. բնականաբար կ'հետեւէր թէ, ամենէն կարճ շաքը կէս օրուան նշան էր. մի եւ նոյն նիւթին հաւասար շաքերն ալ, ցերեկէն առաջ եւ ետքը հաւասար ժամանակներ կ'ցուցնէին:

Ուսկից, սոյն ժողովրդաց մէջ սովորութիւն եղած էր, օրը հաշուել, մէկ արեւին մարը մտնելէն մինչեւ միտն, ինչպէս որ սոյն սովորութիւնը պահած են, մինչեւ այսօր, Ներայեցիք, կրօնական արարողութեանց մէջ:

Յոյնք ալ օրը, սասար ժամերու բաժնեցին, որք էին,
 1. Բըււլայն. — 2. Բըււլն 2-րդն. — 3. Բըււլն 3-րդն.
 — 4. Ժեմաթիւ. — 5. Բեւիւ. — 6. Յեբիւ. — 7. Խեւիւ 4-
 ջրն. — 8. Բըււլ. — 9. Կըււլն 1-րդն և 2-րդն. — 10. Բըււլն
 3-րդն 4-րդն:

Վիշերն ալ, մինակ չորս մասանց բաժնուած էր, որք ե-
 ղանակաց հետ կիսովսէին:

Այս բաժանումէն կհասկցուի թէ, Յունաց մէջ ժամը,
 պարզ թիւ մը չէր, այլ զուարճութեան, աշխատութեան կամ
 պարտաւորութեան մը որոշումն. այնպէս որ օրուան այս բաժա-
 նումներն, Յունաց կենաց սովորութիւնները կսովորեցնեն մեզ:

Հռովմայեցիք ցերեկն ու գիշերն, երկուքն ալ սասանե-
 րու ժամերու բաժնեցին: Ամառ տարն, օրն առիկ երկայն
 ըլլալով, ժամերն ալ հինգ քառորդի չափ էին. իսկ ձմեռն
 ալ հազիւ երեք քառորդ:

Հռովմայական օրն, երեք մասանց կբաժնուէր, առաւօտ,
 կէս օր, եւ երեկոյ: Առաւօտուն առաջին ժամուան մէջ,
 այսինքն վեցին, ամեն հարուստ հռովմայեցի իր ծովերը
 կընդունէր. որք կտեւէին մինչեւ ժամն ութն, որ տանն
 կառք նստելով վաճառանոց կերթար: Երրորդ ժամուն դոր-
 ծերը կսկսէին, որ կտեւէին մինչեւ վեցերորդն (այսինքն ին-
 նէն մինչեւ կէս օր): Վեցերորդէն մինչեւ ութը, կերակուր
 եւ հանդիստ (կէս օրէն մինչեւ ժամն երկու): Յետոյ մէկ
 ժամի չափ եւս կաշխատէին: Երեկոյին կսկսէր իններորդ
 ժամուն (ժամն երեքին) եւ երեկոյին հետ, ժամնաթիւն,
 դրօսանք եւ սրտիկ: Յետոյ կուգար, բաղանիքի ժամն, որ էր
 տասներորդն (այսինքն ժամը չորսին), ընթերիքն ու ողաւկիլն:

Կրնանք քսել ուրեմն թէ, հռովմայական օրն ալ զանազան
 նկատմամբ մերինին կնմանի, սա տարբերութեամբ որ մենք
 առիկ կաշխատինք:

14-րդ դարուն Յեկեղեցին ալ, չորս մասերու բաժնեց օրն,
 ամեն մէկ մասն երեք ժամերէ բաղկանալով: Ինչպէս 6էն 9ն,
 առաջին ժամ կանոնական աղօթից, — 9էն 12, ճաշու. — 12էն
 3, իններորդ ժամ աղօթից. — 3էն 6 երեկոյին աղօթք:

Այս անուններն, որք կնշանակեն Ա. Գ. Թ. եւ երեւելոյ, աղօթից ժամերը կցուցունեն եւ,

Կապալուցանեն նոյն ժամանակի կենաց պարզութիւնն եւ բարեպաշտութիւնն:

Երբ ժամացոյցները հանչցուեցան, որք 24 հաւասար մասերու բաժնեցին:

Մենք, այսօր կհամարենք 12 ժամ օր եւ 12 ժամ գիշեր: 12-րդ կիւշուի, ըստ Եւրպայոյոյ (կիւ օր) կամ կիւ գիշեր: Իսկ աստղաբաշխը կհամարեն ժամը մէկէն մինչեւ քսան եւ չորս:

Օրուան ժամերը ցուցնելու համար, բաւական է մէկը գիտնալ, կէս օրը, զորօրինակ: Կնշալէս կրնայ գիտցուիլ թէ կէս օր է. Արեւը կցուցնէ զանի, իր տեսանելի ընթացքին ամենէն բարձր կէտովն, երբ մարմնոց շուքն ամենէն աւելի շատ կկարծի:

Այս է ահա արեւային կէս օրը, կամ ճշմարիտ կէս օրը: Կարելի է շատերը պիտի զարմացնենք, ըսելով անոնց թէ, այսպէս չէ կրնայ ժամացոյցին կէս օրն: Անշուշտ պիտի հարցուի թէ, ինչպէս կրնայ ըլլալ ուղիղ կէս օրէն զատ ուրիշ կէս օր: Ասի համարալու համար, պէտք է գիտնալ, թէ Արեւին առ երեսա շարժումն անկանոն է, թէ երբեմն աւելի շուտ եւ երբեմն ալ աւելի՛ պակաս արագընթաց է. իսկ ընդհակառակն, աղէկ բանող ժամացոյցի մը ատեններուն շարժումը խիստ կանոնաւոր եւ մի օրինակ է, միշտ մի եւ նոյն օրինակ շարժելուն, Արեւին վրայ երբեմն ետ կննան, եւ երբեմն առաջ կանցնին: Կնշալէս յայտնի է, թէ ամեն օր, տարբերութիւն կտեսնուի, ժամացոյցին եւ Արեւին ժամերուն մէջ. եւ որչափ ալ ըլլայ այս տարբերութիւնն, ընդամենը մէկ քառորդէն աւելի չըլլար. ուրեմն կրնանք առանց սխալի ընդունիլ թէ Արեւը մեր ժամանակը կցուցնէ:

Ուրեմն, կէս օր է մեզ համար, երբ Արեւն իր շարժման միջին կէտին վրայ ըլլայ, եւ կէս գիշեր նոր աշխարհքին համար: Անոնց եւ մեր մէջ, ընդամենը վեց ժամանաւ տարբերութիւն կայ, թէ Արեւելքի եւ թէ Արեւմտքի կողմանէ, ուրեմն ըսել կըլլայ թէ, առաւօտեան կամ երեկոյին ժամը վեցն է, երեկոյին Արեւելքի կողմանէ, եւ առաւօտեան յԱրեւմուտ:

Նրկրիս երևան ալ քսանեւչորս հաւասար մասերու բաժ-
նելով, քսանեւչորս ժամերը կունենանք, ամեն մէկ մասը մէկ
ժամ առնելով կամ հաշուելով:

Այս մասանց ամեն մէկը կկոչուին, Քրիստոս, որոնց ա-
մեն ալ երկու կէտերու մէջ կմիանան, որք են երկու բեւեա-
լէն. եւ այն դիժն որ երկու բեւեալներն իրար կմիացնէ, կը-
կոչուի Ներք, որուն շուրջը կդառնայ երկիրս: Վրասներ նաեւ
թէ, այն միջօրեականներուն մէջ տեղ եղած միջոցներն ալ,
վաթսուն հաւասար մասերու կրնայ բաժնուիլ, նոր ուրիշ դի-
ժերով, եւ երկրիս այն ամեն կէտերուն համար, ուսկից պիտի
անցնին այն կէտերը, մէկ կէտէն միւս կէտն անցնելու ատեն
վայրկեանի մը տաքբերութիւն պիտի բլլայ:

Ահապիտի հիմայ, վերոյիշեալները ստիբելով թէ, ինչո՞ւ
համար, Փարիզէն Աթրապաթի երթալու ատեն զորօրինակ,
կամ որ եւ է քաղաքէ մը ուրիշ քաղաք երթալու ատեն, ինչ-
պէս Պօլիսէն Իզմիր, կամ Մուշէն Վան զորօրինակ, մէկ
խօսքով, քանի որ արեւելքի մօտենանք, արեւելքէն հեռու
դանուած քաղաքէն ելլելով, դէպի արեւելքի մօտ քաղաք մը
երթանք, ժամացոյցն ետ կմնայ. ինչպէս Փարիզէն Աթրապ-
աթի: Ընդհակառակը կրլայ, քանի որ արեւմուտքի մօտե-
ցուի, ինչպէս է Փարիզէն Նանթ երթալու ատեն:

Այսպէս, եթէ շարունակուի միշտ դէպի արեւելս ճա-
նապարհորդել, աշխարհիս շուրջը դառնալու համար, եւ կըր-
կին նոյն ճամբէն դալու ատեն, ժամացոյցը, մինչեւ ճամբոր-
դութեան վերջը մէկ օր ետ պիտի մնայ, ինչպէս ճամբայ եւ-
րած քաղքին բնակիչները հինգշաբթի հաշուելու ատեն, ճա-
նապարհորդը չորեքշաբթի պիտի ըսէ: Այս պատճառաւ էր
որ, երբ Մաճըլան, Աղլոյօնէն ելլելով, աշխարհիս շուրջը
ճամբորդելու ատեն, միշտ դէպի Արեւմուտք երթալով, ճիշդ
ամբողջ օր մը կորսնցուց, բոլոր ճամբորդութեանը մէջ, այսինքն
Նրկրիս շուրջը դառնալուն, եւ ինքն ուրբաթ հաշուելու օրը,
Աղլոյօնի մէջ հինգշաբթի կկոչէին:

Իբրեւ հետեւութիւն, այս յօդուածիս, եւ օգտակար
դաս, մեր ընթերցողաց. հետեւեալ ցուցակն ալ հոս կդնենք:

Ա. Պոլին, ժամը 1, 46 վայրկեան, 35 մաներկրորդը
 չալու առնն, հետեւեալ քաղաքաց մէջ կրկնայ,

	ժ	ժ	ժ	0	0	0	
Ընկեր	1	25	34	21	23	29	Արեւել
Երուսաղէմ	2	11	25	32	52	15	"
Եւթամ	7	9	39	137	24	53	"
Երեւան	11	37	56	5	31	3	"
Եւթամ	3	16	29	49	7	15	"
Երեւան	10	40	13	10	3	15	"
Երեւան	12	9	57	2	29	10	"
Երեւան	11	14	5	11	28	45	Արեւմտ
Երեւան	5	44	0	86	0	3	Արեւել
Երեւան	11	50	39	2	20	9	Արեւմտ
Երեւան	12	40	28	10	7	3	Արեւել
Երեւան	12	15	15	3	48	46	Արեւմտ
Երեւան	11	35	56	6	0	54	"
Երեւան	12	12	8	3	1	55	Արեւել
Երեւան	12	27	24	6	51	5	"
Երեւան	2	20	56	35	14	4	"
Երեւան	12	36	57	9	14	18	"
Երեւան	7	54	39	76	20	12	Արեւմտ
Երեւան	6	58	12	104	32	57	Արեւել
Երեւան	12	44	15	11	3	43	"
Երեւան	12	8	8	2	2	4	"
Երեւան	1	51	53	27	13	13	"
Երեւան	12	56	10	14	2	22	"
Երեւան	7	42	28	79	20	33	Արեւմտ
Երեւան	11	25	17	8	40	39	"
Երեւան	12	33	33	8	23	15	Արեւել
Երեւան	12	40	59	10	14	48	"
Երեւան	7	5	50	73	32	25	Արեւմտ
Երեւան	12	35	41	8	55	15	"

ՔԻՉՔԻՆԱՆ

ՁԱՅՆԵ ԵՒ ԼՈՅՍԸ

Հնչող զանգակին եւ լուսաւորող բոցին մէջ, շատ նմանութիւններ կան, եւ որքան որ սա երեսս, ձայն հանող երեսոյթից եւ լոյս տուող երեսոյթից մէջ մեծ տարբերութիւններ կ'տեսնուին ալնէ, խիստ կ'ամանին:

Ձայները ծնունդ կ'առնուն, մարմնոց մասունքներուն շարժումներէն, ճօճանակին երթեւեկութեան կ'ամանին, որք կ'կոչուին հնչիւն ճօճան:

Այս շարժումներն, ոյսինքն մարմնոց մասունքներուն շարժումները, քիչ կամ շատ ընդարձակ, աւելի կամ պակաս արագընթաց, աւելի կամ պակաս պարզ են:

Այս ճօճումները կ'սերանան ամենէն աւելի եւ շատ անդամ օդին մէջ, բայց եւ այնպէս աւելի մարմնոց մէջ ալ, թէ կարծր եւ թէ հեղուկ մարմնոց, եւ այսպէս կ'հասնին մինչեւ մեր ախանջն:

Ասի ձայն ալ չէ, զի ձայն բառածը, տեսակ մը զգացողութիւն է, այլ պարզ շարժում մը:

Ինչ որ ձայն հանող մարմնոյն քովը կ'դանուի, այս շարժման մասնակցից կըլլայ. եւ սենեակի կամ որ եւ է կեդրոնի մը մէջ, զանգակը հնչէ, տաղիկները, պատերը, զանազան նիւթերն ալ, մէկ խօսքով ամենն ալ ձայն կ'անեն, ամենքն ալ քիչ կամ շատ կ'ճօճան. ասի տեսակ մը ճշմարիտ դաշնակութիւն է: Ըստ կարգի տկանջին մէջ գտնուող պարուտակն (բաւաթ-թէրթի) ալ կ'ճօճէ, նոյն մաշկին (պարուտակին) ջիւն ալ ճօճումները կ'փոխուի, եւ այն տեսնն է միայն որ, յայն զգացողութեան կըլլայ, ըսել կաղենք, ձայնը կ'սուի:

Ըստ որում խիստ կարեւոր է որչեւ զգացողութեան շարժումն, որ ջիւնին մէջ կ'գտնուի. զի ձայն հանող մարմինը կրնայ ճօճալ, առանց ձայն ծնունդ առնելու. զորօրինակ, եթէ ձայն հանող մարմնոյն չորս կողմի օդը հանուի, զգացողութիւնը կրնայ ծնունդ առնուլ առանց ձայն հանող մարմնոց: Զիւն, ինչ ալ ըլլայ լսածը, միայն ձայնով կ'աւտաս:

խանէ, այս լեզուով, այսինքն ձայն հանելով, միայն կրնայ խօսիլ:

Ինչպէս ձայն հանող մարմինները, նոյնպէս ալ լուսաւոր մարմինները կ'ծօճան. բայց ասոնց ճօճման եղանակն աւելի խառն եւ մասաւնըներուն երթեւեկութիւններն աւելի արագընթաց եւ աւելի խառն են:

Այսու ամենայնիւ մի եւ նոյն պատճառն ալ, կրնայ այս երկու տեսակ ճօճմանց ծնունդ տալ. ինչպէս նաւերուն զրահներուն նետուած դնդակները կրակ կ'աւառնան, զարկին սաստկութենէն, միանդամայն սաստիկ ձայն հանելով:

Ձայն հանող ճօճման նման, լուսաւոր ճօճումն ալ, մասնաւոր միջոցէ մը կանցնի, որ ոչ օդ է, եւ ոչ ծանօթ մարմնոց մին է, մինչեւ աչքը դալու համար:

Մեր զգացարանաց տակն ինկող մարմինները, խիստ մեծ են, լոյսը սերելու համար: Մերք կ'հնարենք, զի մինչեւ այսօր անձանօթ մնացած է, նոր մարմին մը, այնպիսի փափկութեամբ մը, որուն նմանը չկայ, որ կ'զտնուի ամեն տեղ, ամեն բանի հետ խառնուած, թէ մարմնոց եւ թէ տարածութեան մէջ:

Այս այն մարմինն է որ կկոչուի եթեր:

Աչքը կ'ծօճէ, լուսաւոր մարմնոյն միաբանութեան հետ, ինչպէս ականջը, հնչող մարմնոյն, եւ այն ատենն է որ, աչաց ջիղը, լուսոյ զգացողութիւնը կ'ուտայ:

Ինչ որ ըսինք ականջի ջիղին համար, նոյնք կրնանք ըսել այս ջիղին, թէ ամեն ընդունած գրգռութիւնները լուսով կ'ապաստանէ, թէ լուսաւոր մարմինն եւ կամ բնազնական որ եւ է վիճակէ մը դան, զի ինչպէս ամենքնիս ալ փորձով գիտենք, թէ սաստիկ ապտակ մը, մարդու աչքէն լոյս կը ցատկեցնէ, ասի կապացուցանէ թէ, կրնանք լոյս տեսնել, առանց լուսաւոր մարմին մը տեսնելու:

Այս երկու ջիղերը, նուազարանի մը թելերուն կ'նմանին, որք մէկ ձայն մը միայն կրնան տալ, եւ որոնց սաստկութիւնը միայն, ձայնը կրնայ փոփոխել:

Ուրիշ նկատմամբ ալ իրար կ'նմանին: Ձայներն իրարմէ կտարբերին, թէ բարձրութեամբ, թէ սաստկութեամբ թէ վերջապէս հնչմամբ:

Չային բնութեան տարբերութիւնը կզգացուի, եթէ քնարի մը զորօրինակ, թերերուն ամենն ալ մի առ մի զարնուին:

Չային սաստկութիւնը կզգացուի, եթէ նոյնպէս քնարին մէկ թելը, քիչ կամ չատ ուժով զարնուի:

Վերջապէս, խիստ դիւրութեամբ, մարդիկ իրարմէ կուշտին իրենց ճայնոյն. անկարելի է երկու տարբեր նուագայնքէ լուսած մի եւ նոյն բարձրութիւնն ու մի եւ նոյն սաստկութիւնն ունեցող երկու ճայները շփոթել:

Նոյնպէս ալ լոյսին մէջ կայ,

Չանազան գոյներ, որք զանազան ճայներուն կապասխանեն:

Մի եւ նոյն գոյնին մէջ զանազանութիւններ կան, որք կապասխանեն ճայներուն տարբեր սաստկութեանց:

Վերջապէս, ամեն մէկ ճրագին յատկացուցիչ գոյնն, որ կրնայ կոչուիլ լուսաւոր ճայնը:

Չայնն այնքան աւելի բարակ է, որքան որ հնչող մարմն նոյն ճօճող շարժումներն աւելի շուտ են, աւելի բարձրութիւնն, այնպէս ալ գոյներուն զանազանութիւնն ալ կլերարերի լուսաւոր ճօճմանց շուտութեան:

Թեւ մը աւելի ուժով սարսելով է որ բարձր ճայն մը կլսուի, ինչպէս ճօճման սաստկութիւնն է որ կապասխանէ մի եւ նոյն գոյնին մէջ զանազան սատիճաններ:

Բայց սա դիտնալ պէտք է որ, եթէ ճայնը, մէկ վայրկեանի մէջ 340 մեթրը շուտութեամբ կսերանայ, լոյսն, ընդհակառակը, մի եւ նոյն ժամանակին, այսինքն մէկ վայրկեանի մէջ 77000 միլոն ճամբայ կառնէ: Ինչպէս որ եթէ ամենէն բարակ ճայները, մէկ վայրկեանի մէջ 30,000էն մինչեւ 40,000 ճօճմանց պատասխանեն, դիտնալու է թէ, լուսաւոր ճօճմանց ամենէն փոքր թիւն է մի եւ նոյն ժամանակի, այսինքն մէկ վայրկեանի մէջ 400,000,000:

Մարդկային ականջն ամեն ճայներ չլսէր, խիստ բարակներ կան, որք չկրնար լսել ինչպէս նաեւ խիստ սաստիկներն, շատ ճայներ չենք կրնար լսել մենք, բայց կան կենդանիներ, որք մեր չլսածներն, անոնք կլսեն: Նոյնպէս ալ, մարդուն աչքը, խիստ փայլուն լոյսով մը փրաւորուելով,

ամենամուրը լըս մը չկրնար տեսնել, որոյ խիտ զգայուն կրնան ըլլալ ուրիշ կենդանիներ:

Ահանջն ու աչքն, ընդունած տարաւորութիւններն ըստական տուն կտահեն:

Թէ մին եւ թէ միւսը կըթուծեան յարմար են, ինչպէս մեծ փափկութիւն եւ նրբութիւն մը կրնան ստանալ:

Նուադական աստիճանն, օր քան զօր նոր ձայներով կհարըստանայ, ինչպէս նկարչին սնակը գոյներով: Այսպէս դարերն ու պատմութիւնը կսովորեցնէ մեզ, դառափարայ, ձայնից եւ գոյնից յառաջադիմութիւնները:

Կհետեւի թէ, նմանութիւնը չատ մօտ է, ինչպէս ըսինք վերն, եւ եթէ բաւական են, մինչեւ ցարդ ըսածներնիս, այսու ամենայնիւ հետեւեալներն ալ կաւելցենք թէ,

Լոյսը, մարմնոյ երեսին վրայ կցովանայ, եւ կտեսնուի իրեւ լուսաւոր արձագանք:

Ձայներն ու լոյսը, քանի որ կրկնուին, այնքան ալ կտկարանան:

Հնչող մարմնոյ մը եւ ականջին մէջ տեղ դրուած արդեւորները հնչող շուքեր կշինեն:

Ձայնին սատակութիւնը, հեռաւորութեամբ կտկարանայ, ինչպէս կըլլայ լոյսինը:

Մարմինները հնչող կամ լուսաւոր ճօճմանց մէկ մասը կոչնչայնեն: Ձայնին կամ լոյսին քանակութիւնը կիփոխուի բայց ոչ որակաւութիւնը:

Վերջապէս, երբ ձայնն եւ լոյսը, տարբեր ծանրութիւններ ունեցող օգերու մէջէն անցնին, կամ թէ լսենք օդէն ջրին մէջ անցնին, մէկ խօսքով տեղափոխեն, իրենց ճամբէն կխտորվին:

ԱՋԳԱՅԻՆ

ՄԱՍՆԱԻՐ ԹՂԹԱՅՈՒԹԻՒՆ ՄԼԻԿԻՅ ԵԱՇԷ

Հետեւեալ Ատենագրութիւնը, զոր ընդունած էինք Յաշու, Ազգասիրաց Ընկերութեան կողմանէ, մինչեւ ցարդ չհասարակեալուս ներողութիւն լսեցնելով, այսօր դանի հրատարակելով, մէկ քանի դիտողութիւններնիս սիրով ու փութով կընենք:

Ա. Ի սրտէ Հնորհակալ եմ, սոյն Ընկերութեան որ մեր յորդորը, հասարակար Երկ և յարաբերէի, խօսքն յաճախ յիշած են, մանաւանդ, Արժանացարդ Տ. Ատեփան Քաջահան (Ընկերութեան Փոխ. Ատենապետ) որ ոչ միայն սիրելի է Նաշու Հայոց, եւ ամեն Հայոց. զի Հայերն այսպիսի Քաջահայեր շատ քիչ ունին. այլ առթիւ, մեր Ընթերցողաց ուշադրութիւնը կհրաւիրենք, վերոյիշեալ Մեծայարդ Քաջահային, հետեւեալ Ատենապետութեան մէջ բրած խօսքերուն վրայ, որոնց ամեն մէկ բառն աղղու գետեր են եւ կրնան բլլալ, ամեն Ընկերութեանց համար:

Բ. Մենք, եթէ կդաւնենք, այսպիսի Ընկերութիւն մը, մեծ բան բրած չենք բլլար. զի քաջ համարուած ենք թէ, Ազգերնիս պէտք եւ աղաւթ է. կամ թէ աւելի պարզօրէն խօսելու համար, ըսենք միայն թէ, պէտք է. զի ինչպէս յայտնի է թէ, աղքատութիւնը տղխտութեան մէկ հետեւութիւնն է. ուստի Ազգին տղխտութիւնը կտրելի եղածին չտի տկարացնելու համար, ինչ պէտք է, եթէ ոչ, ԳՊՈՅ Եւ ԸՆԹԵՐԿՈՂԱՆ — այս է ահա նաեւ, Նաշու, ԱԶԳԱՊՈՐԾ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ նպատակն, ինչպէս որ կրտէ*:

Ա. Ընթերցել պարտաւոր պէն, Մեշու Հայ Հասարակութեան արդէն թիւ:

Բ. Ընթերցեալն յաւերժեան թիւ Հայկական և Ունեական լեզուաբանութիւնն, իբր հասարակ հայկաւոր և պարսաւորալ Հայոց համար:

Գ. Մենք Ընթերցել և Կատելաց լեզուներն իմաստը, լանուլ արմարաթիւ անել, Ընթերցարարութեան ու կրթման լեզուները:

Դ. Պաշտպանել աղաւթ աստուծոյ յառաջադրութեանց օրոշներն. օրնելով նոցա հարկաւոր ելած գրեթով և դիւարով, աստուծին յառաջ դրածն համար:

Ե. Ղրթման ընտելեմն համել, եւ զիպեալ արհեստաւորաց, բոլոր Ընկերութեան խրաղութեանցն:

Ահա Ընկերութիւն մը, որ դաւելի է իր նպատակուն, եւ աղղաշէն իր գործադրութեամբը. մենք, իբրեւ Հայ, կը փախարկենք, հետոյհետէ հաղորդել մեր Ընթերցողաց վերաշիշեալ Ընկերութեան գործերն, որք պիտի բլլան Նաշու աղղասէր Հայոց խրախոյն, եւ ուրիշ ամեն Գաւառաց Հայոց համար ալ աղղու օրինակ:

*Տես Կիլիկիա Հատոր Ը. թիւ Գ. կրնա 312:

ԱՅԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

1868. 17 ՄԱՐՏԻ, ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԳՈՒՄԱՐՈՒՄԸ:

Նիստը կբացուի ընդ առննապետութեամբ Արդոյ Խ. Գարա-
դաշեանի, կէս օրէն առաջ ժամը 11 1/2ին:

Արդոյ Արմադաշեան Լտենադպիրը կկարգայ քաղաքս ընակող
անդամոց անուանական ցուցակն, որմէ ներկայ էին 25 և բացակայ 28:

Արդոյ Լտենապետն. — Լսօրուան նիստը, պարտաւորուած էինք
առնուածն անդամոց չորրորդ մասին ներկայութեամբը բանալ, սակայն
ուրախ եմ որ ներկայ կգտնուինք մէկ երրորդականէ աւելի: Ուրեմն
նիստը բաց է: Արդոյ Լտենադպիր, բարեհաճեցէք կարգաւ անցեալ
վերջին նիստին առննադրութիւնն:

Արդոյ Արմադաշեան Լտենադպիրը կկարգայ անցեալ Փետրուարի
28ի նստին առննադրութիւնն, որոյ լմննալէն վերջն, Արդոյ Լտե-
նապետը կառաջարկէ աւուր կարգի խնդիրներն, որք են:

Ա. Կանոնադրութեան առաջին յօդուածին Գ. տառին ուղղու-
թեանը համար՝ Արդոյ Գ. Լստուածատուր Պաշտասարեանի կողմանէ
գրաւեղանս ներկայացած առաջարկութիւնն:

Բ. Ալիկիոյ ամսաթերթին 9րդ թուոյն մէջ հրատարակուած ըն-
կերութեանս վերաբերեալ յորդորականն:

Գ. Ոսմընալ օրագրին Փետրուար 17ի թերթին մէջ հրատա-
րակուած Հայոց երկրիս մէջ գաղթականութեան համառօտ տեղե-
կութիւնն, որոյ բովանդակութիւնն և վերջարանութիւնն է, «Հայերն
ալ իրաւունք ունին պարծիլ թէ, մեր հայր հետ մեկտեղ, երկրիս ա-
զատութեանը համար կենսեքերնին զոհեցին»:

Դ. Ընկերութեան քանի մը Գ. անդամաց կողմանէ մասնաժո-
ղովս յանձնուած նուէրներն:

Եւաջու Ազգասիրաց Ընկերութեան Մարտ 17ի Ընդհանուր
գումարման աւուր կարգի երկրորդ խնդիրն:

Արդոյ Արմադաշեան Լտենադպիրն. — Եհա Տեաքը իմ, Արդոյ Գ.
Պաշտասարեանի ընկերութեանս նուիրած Ալիկիային ինը թուերը Կ.
Պօլէէն հասան, որ վերջն իւր միւս նուէրներուն հետ ամենն ալ մէկ
տեղ պիտի ներկայացուին Մասնաժողովոյս կողմանէ: Ինչպէս հրաման
տաք ինձ նոցա ծրարը բանալ, որպէս զի Գերբող. թուով տեսրին
մէջ հրատարակուած Ընկերութեանս գործողութիւններն և մեր Ըն-
կերութեան վերաբերեալ Մեծայարգ Մ. Բ. Իւթիւճեան . . .

հրատարակին կողմանէ եղած յորդորական խորհրդածութիւններն ի լուր ձեր յարգութեանց կարգացուն :

Բրգոյ Բռնապետ . — Բրժ . Փոխ ատենապետը կբարեհաճի կարգալ այն հրատարակութիւններն , և մէկնել ի գիտութիւն ամենեցուն .

Բրժ . Փոխ . Բռնապետ . — Թէեւ լաւ գիտեմ թէ , պատկառելի Բնկերութեանս Բրգոյ անդամներէն շատը , կարգացած և լաւ հասկըցած են , Սեծարգոյ Իւթիւճեանի ջերմ յորդորականին նշանակութիւնն , այսու ամենայնիւ կհամարձակիմ ասել թէ , գուցէ գտնուին ոմանք ալ որ չկարգացած կամ չհասկըցած լինին , ուրեմն կաղաչեմ ներելի լինի ինձ զայն կարգալ . (Կարգայ և կթարգմանէ Սոմաներէնի վերոյիշեալ յորդորակալու) Բիչ մը առաջ յիշած էի թէ շատը կարգացած և հասկըցած են այս յորդորականին աղգասէր ոգին . ուստի նպատակս չէր միայն կարգալ և թարգմանել , հապա նաև եղբայրական սիրով քանի մը խօսքալ աւելցնել այս խնդրոյս վրայ , որն որ ինձ յարմար առիթ մը տուած է և չեմ ուզէր զանցառութեամբ անցնել :

Տեարք իմ . մինչև ցայսօր մինչդեռ մեր ընկերութիւնը հրատարակուած չէր , և միայն Սոմանիոյ քանի մը քաղաքներն առանձին նամակներով ճանչցուած էր , կրնար համարուիլ իբր մեր տանը մէջ ծածկաբար եղած բան մը . ապա ուրեմն ընդհանուրէն ոչ գովասանք և ոչ պարսաւանք կրնայինք սպասել , սակայն հիմայ երբ հրատարակուեցաւ այսպիսի ազգօգուտ թերթի մը միջոցաւ , որ , աշխարհիս ամէն կողմը տարածուած է , ինչպէս որ Կիւլիկիճ կողքին ներսի կողմը նշանակուած Կոնստնուի , հիմայ բոլորովին ուրիշ բան է , այժմ ամենքն ալ գիտեն որ մենք Բզգասիրաց Բնկերութիւն մը կազմեցինք Եաշ քաղաքին մէջ , և մեր բոլոր Հայ եղբայրնիս աշխարհիս չորս կողմն կսպասեն մեզմէ քոբ տեսնել , վասն զի շատ այսպիսի Բնկերութիւններ կազմուեցան այլ և այլ կողմեր մեր ազգին մէջ , սակայն սրտի ցաւով կրեմ թէ լսեցինք և կարգալով իմացանք որ ամէն ալ չեն յարատեւեր : Բրգ կաղաչեմ Տեարք իմ , աղէկ մտածեմք , մենք որ այսօր Սեծարգոյ Իւթիւճեան Կիլիկիոյ Խմբադրին կողմանէ այսպիսի գովեստներէ և շնորհակալութիւններէ կուրախանամք , որն որ զմեզ իբր բարի օրինակ այլոց կներկայացունէ , նայինք որ չըլլայ թէ ամէնամբ , նայինք կրեմ որ մեր դործը զմեզ գովէ : Բմուր բռնուինք այս Բնկերութեանէն որ կազմեցինք և ամէն անգամ մեր առջևն ունենամք Սեծ . Իւթիւճեանի այն խոհեմ խրատաբանութիւնն որ կրտէ . “ Հաստատմիտ եղիք և յարատեւեցէք ” վասն զի , Տեարք իմ , ինչպէս որ անշնան և դիւրին բան մը երեցաւ մեզ այս ազգասիրական եռանդն ուր

միութիւնը և մեծ փութով ընկերանալը, կրկին և կրկին դժուարին է և մեծ բան է այսուհետեւ մեզնի համար, Մտուած մի արասցէ, բաժնուիլը կամ Քնկերութեանս սիրոյ կապերուն քակուիլն: Այս որչափ որ մեր Քնկերութեան կազմութեանը համար հրապարակաւ նաեւ զգուսանայ ուրախութիւնը մեծ է մեզնի այսօր, նոյնչափ ևս առաւել դառն և անտանելի կրնայ լինիլ նախատիքն և անարդանքն, որ զմեզ կսպասէ ելմէ հարառակէք մեր այս անգոյուտ նպատակն, և որպէս զի այս մեր ազգասիրական միութիւնը հաստատումութեամբ աւել, պէտք է ամէն բանէ առաջ մեր ժողովներուն մէջ զրուցարանական եղանակն աղէկ ծանօտանք և անոր վարժուիմք, վասն զի շատ անգամ Տեառք իմ, կրնայ պատահիլ որ, փախուկ և կարեւոր խնդրոյ մը վրայ տարբացած վիճարանութիւններ բացուին, և զրուցարանական եղանակաւ ժողովներու չվարժուողները կարծիքներու հակառակութեան սորին. կոկոխն զլուսիլ և վիճարանութեան գոցուիլը խնդրել, ու կարծեաց հակառակութիւններն անձնական վէճ կարծելով կ'ընտան յաջորդ դումարումներու մասնակցիլ, Մասին խնդիրները պէտք է, որչափ որ կարելի լինի, աւելի շատ բացատրուած լինին, այլ և այլ հակառակ կարծիքներէ, որպէս զի ամէն մէկն աղէկ հասկնայ, լսէ և համոզմամբ իւր քուէն տայ, ուստի կարծեաց հակառակութիւնները պէտք է անձնական վէճի տանիլ, քանզի և ոչ մէկն իւր անձնական շահուն համար Քնկերութեանս անգամ եղած է, ժամանակն և ստակը զոհելու, հապա ամէնքն ալ մի և նոյն նպատակաւ, սիրով կ'ընտանուին, հասարակայ բարեոյն համար օգտակար բաներ առաջարկելու և մեր յաջորդներուն գեղեցիկ ապագայ մը պատրաստելու:

(Ե) Ն ուրեմն, բոլոր մեր կարողութեամբն աղգիս բարեացը համար աշխատենք հասարակաց օգուտը մեր անձնական շահէն նախադասելն, անձնական վէճերու մէջ չսահինք, մէկ խօսքով բարեգործութեան համար միշտ պատրաստ գտնուինք, և վերջապէս Մեծ Իւթիւնների յորդորն ստեպ յիշելով հաստատմիտ ըլլանք և յարատեւենք, և միայն այս եղանակաւ ամէն դուստանաց արժանի կրլանք ճշմարտապէս: (Գալիա հարութիւնք):

Եւրոյ Սրբադէմն. — Երբ Տէր Ստեփան քահանային առաձնութուն վրայ չուրիմ ինչ աւելցնել, քան թէ հաստատել իւր առաձներն և խնդրել որ անոնց հետեւենք — խօսք ուղած էի. Մեծայայտ Իւթիւնների յորդորականին մէջ յիշեալ Վարագաշեաններու, Վալասանեաններու, Սրմարաշեաններու խօսքերուն վրայ տեղեկութիւն մը տալ, որպէս զի կարծուի թէ Քնկերութեանէս մէկ քանի հոգի միայն կրնային կատաւորել, և այլոց ունեցած և վայելած իրաւունքն ալ միշտ ինքեանց սեպհականել:

Լլբիւրն որ Մեծ . Իւթիւճեանի վերոյգրեալ անուններն յիշելու ծնունդ տուաւ , իմ անձնական նամակս է , որ Յունուարի 28ին գումարումէն վերջը գրեցի , մեր Բնկերութեան սկզբնական գործողութիւններն ալ միանգամայն հաղորդելով , իբր ապացոյց ազգային կենդանութեան և յառաջադիմութեան :

Լէյն նամակաւս ցուցուցած եմ թէ , ըստ իմ առաջարկութեանս և ըստ Լրդոյ Լտենագիտին պաշտպանութեանն , Բնկերութիւնս հաւանեցաւ 60 սիւնակ առնուլ Կիլիկիոյ այն թերթերէն որոյ մէջ առագրութի Բնկերութեանս կանոնադրութիւնն : Լհա այս է ազբիւրն որ բարեհաճեցաւ Վարդաշէններու , Սրմադաշէններու անուններն յիշատակելու պատիւն ընել : Իսկ Լրդոյ Պ . Պալասանեանի համար ըսի թէ , եռանդոտ է Բնկերութեանս յառաջադիմութեանն որ ամէն առթիւ մէկ մէկ բան նուիրելէ ետ չկենար , այս անգամ ալ Բնկերութեանս անուամբը մէկ Կիլիկիոյ բաժանորդութիւն կրնէ : Լոյն նամակաւս յիշած էի նաեւ զԼրդոյ Պ . Սողոմոն Վրանխուեանն ալ , թէ մեր Բնկերութեան կանոնադրութիւնը հայերէնի թարգմանելու աշխատանքն յանձն առաւ , սակայն իւր անունն ալ Հրատարակելուն պատճառը կգուշակեմ թէ կսպասէ նախ գործը տեսնել և ապա արժանաւոր հրատարակութիւնն ընել : Լյսու ամենայնիւ Մեծ . Իւթիւճեանն իմաստութեամբ նախատես եղաւ , թէ , ոչ միայն յիշեալ անձինքն , այլ նախ ուրիշ շատ պատուական ազգասէրներ ալ պիտի գտնուին յառաջադիմութեան պաշտպան կեցողներ , անոր համար յորդորակներն միակագծին մէջ կըսէ « բայց անուններն չգիտնալով չնշանակցինք » :

Լհա Տեաք իմ , տեսէք թէ , ոչ մենք քանի մը հոգի մասնաւոր կերպով փառաւորել ուղեցինք և ոչ Մեծ . Իւթիւճեանը մեզի առանձին շնորհ մը ուղեց ընել , այլ անաշուովեամբ և մարդասիրաբար կփափաքի ամենուն անունը գիտնալ և հրատարակել , որոնք Բնկերութեանս հիմնադրութեանը գլխաւոր պատճառներն եղան և նորա յառաջադիմութեանը տարբեր կերպով կաշխատին :

Մենք ամենեքեանքս , Տեաք իմ , որ մի և նոյն դիտաւորութեամբ միաբանած հասարակաց օգտին համար գոհողութիւններ կընենք , ամենքնիս ալ կասեմ . նոյն գովութեան արժանաւորութիւնն ունինք , ըստ որում և Բնկերութեանս առաջին ատենադրութեան վարը դրուած և ամենուն անուններն որոնք Բնկերութեանս կազմուելուն մեր առաւարկութեանն առաջին ընդունողներն եղան : Իսկ ետեի ներսը հրատարակուած է նաեւ բոլոր անգամոց ցուցակն ըստ կարգի այրուբենից : Բայց որպէս զի մէկ կողմանէ Մեծ . Իւթիւճեանի մարդասէր փա-

փաբը լեցուի, և ուրիշ կողմանէ սկզբնական պատճառ եղողներուն և եռանդեամբ աշխատողներուն ալ բարոյապէս վարձատրութիւն մը լինի. պարտք կհամարիմ ինձ այժմ ամէն մէկն յիշատակել, և ուրիշ առթիւ ամենուն անունը հրապարակելու խնդիրն ընել :

Երբ Բնկերութեանս հիմնադրութեան առաջին պատճառ եղողին, կուզեմ ասել նորա առաջին վէմը դնողին վրայ խօսիլ ինձի չվերաբերիր, Դուք Տեառք իմ, ամենքնիդ ալ զիւքը աղէկ գիտէք : Սակայն կխոստովանիմ թէ ես այս մեծ ձեռնարկութեանս համար երախտապարտ եմ նաև ուրիշ պատուական անձանց, ինչպէս Երթ. Շիշթովեան Տ, Ստեփան քահանային, իմ սրտակից բարեկամիս, վասն զի նա իմ այս նպատակիս զօրաւոր և անբաժան գործակից եղած է միշտ, և այսօր ալ անխոնջ կաշխատի :

Պ. Պ. — Վարդապետ : Յիրաւի Տ, Հայրը շատ կաշխատի :

Պ. Սեմադաւան : — Իմ խորին շնորհակալութիւններս կմատուցանեմ Երգոյ Պ. Խաչերես Վարդապետին, վասն զի անցեալ տարւոյ Եպրիլի 12ին, երբ Բնկերութիւն մը կազմելու նպատակաւ երեսունի չափ պատուական անձանց գումարում մը հրաւիրած էի, ինքը միակ եղաւ որ այն ատենի վիճաբանութեան սկզբունքս պաշտպանելով հաւանութեան քուէ տուաւ : Եւ իմ ևս երբ Ոսմանաց Բնկերութեան Աշխատակարար ամսոյն սկիզբը տեղի ունեցած մէկ գումարման օրն իբր անդամք այն Բնկերութեանը ներկայ կգտնուէինք, զմայլելով նոցա ազգասիրական գործոյն, Երթ. Տ. Ստեփանին հետ մէկ տեղ յիշեցինք ի վաղուց ունեցած նպատակնիս, որ անմիջապէս մեզի յարեց և այս եղանակաւ այսօրուան բնկերութեան հիմնադրութեանը պատճառ եղանք : (Շատ աղէկ) :

Չեմ մոռնար իմ շնորհակալութիւնս մատուցանել նաև Երգոյ Մկրտիչ Խաչիկեանի, որ ի սկզբանէ մինչև հիմայ այս նիւթիս վրայ միշտ համամիտ գտնուեր է, և Բնկերութեանս կազմութեանը համար քաջալերող և գործակից լինելէն զատ, կանոնադրութեան յօրինող Յանձնաժողովոյն ալ անդամներէն մէկն եղած է : (Շատ աղէկ) :

Ես պատուական անձինքներէն զատ, պատիւ ունիմ յիշել նաև զԵրգոյ Պ. Սողոմոն Գրանիսոյեան, որ նոյնպէս Բնկերութեանս կազմութեան գործակից եղած է և այժմ կանոնադրութիւնն ալ հայերէնի թարգմանած լինելով, մասնաժողովոյս հետ մէկտեղ նորա վերաքննութեանն այսօր ալ շարունակելու անդամ ներկայ կգտնուի :

Պ. Պ. — Վարդապետ : Եւ Պ. Ներսէմ Մազլումեան :

Պ. Սեմադաւան : — Եւս, և եռանդուն Երգոյ Պ. Ներսէմ Մազլումեան, վասն զի նա իւր աշխիւ բնութեամբն ևս շատերուն առաջնորդ

և քաջալերող եղաւ մեր Նշկերութեան յարիւրն, և կանոնադրու-
թեանս յօրինող անդամակիցներէն մէկը:

Մոռցած էի յիշել նաև ՂԷՐԴՂՂ Պ. Սկրիպե Զ ջաբրևան որ
իբր Գանձապետ Բնկերութեանս մեծ ջանք կդնէ նոցա դրամական շա-
հերուն աւելնալուն, հետևաբար Բնկերութեանս յարաջադիմութեանը
սրտանց աշխատող :

Ի վերջոյ էջիշեմ նաև ՉԻԴՅՈՒ Մ. Ընտուածատուր Պալատան-
եան, իւր առատաձեռնութեամբն ամենուս ծանօթ, որ Ընկերութեանս
յառաջագիմութեանը ցանկացող, մինչև ցայժմ դիւանատանս գործա-
ծութեան համար թուղթ եւ մէլան նուիրելէն զատ, կուտայ նաև երեք
Ոսմաներէն հրատարակութիւններ շարունակելի, եւ Կիլիկիա հայկա-
կան ամսաթերթ տարեկան, Ընկերութեանս պատուական անդամոց
գործածութեանը համար :

Հորհակալութեան արժանի են նմանապէս Պաքովցի աշխու երիտասարդ անդամներն ալ, վասնզի սոքա առաջիններն եղան որ մեր լուկերութեան կազմութիւնը լսելով, սիրով ընկերագրուեցան, տարեկան բաժիններն ալ կանխիկ վճարելով :

Ուրեմն, որովհետեւ Մեծ. Իւթիւճեանը մեզի բաց տեղ թող տուաւ Ընկերութեանս զխաւոր գործակիցներն ցուցունել, խօսքս վերջացունելով կաղաչեմ բարեհաճեցէք հրաման տալ ինձ ամէն անձիւքը ցուցունել, և ազգօգուտ Արիկիկիային միջոցաւ սոցա հրատարակութիւնը խնդրել:

(Լ. յո՛ւ , հրատարակուի՛ն , հրատարակուի՛ն) :

Ընդդ Մերիւն Խալիւան . — Կաղաւնմ, աւելորդ կհամարիմ մաս-
նաւոր հրատարակութիւն մը լինի, վասնզի արդէն ամենքն ալ հրա-
տարակուած են :

Եբոյ Գրէկոյ Գարգաւէան . — Եւո՛ , պէտք է հրատարակուին ,
գոնէ Եւո՛ . Տ . Ստեփանն , որուն աշխատանքը շատ է :

Չայնեյ . — Հրատարակում , Բեյ-Քին ալ Հրատարակում :

Տ. Սրեկեան Ժաճախայ. — Հնորհակալ եմ պատկառելի Րնկերու-
թեան համարութիւնն և մանաւանդ Լըբոյ Գ. Գարագաշեանի, որ
բարեհաճեցաւ յարգել իմ փոքրիկ Ֆառայութիւններս, որ ըրած եմ և
կընեմ կարողութեանս համեմատ : Ես քաջ համոզուած եմ, Տեանք
իմ, թէ լաւ կճանաչէք և կ'յարգէք իմ աշխատանքս, միայն թէ խօսքը
հրատարակութեան վրայ լինելով, և որովհետեւ Րնկերութիւնն այս
պատիւն ինչի ալ ընելու կ'բարեհաճի, ես ալ իբր մարդ եթէ անձնա-
սիրութիւն մը ունիմ, շնորհակալութեամբ կ'ընդունիմ որ հրատարա-
կուի, չէ ուրիշ բանի համար, վասնզի ինչպէս գիտե՞ք և կճանաչէք զիս
փառասիրութիւն չունիմ և համոզուած եմ թէ ինչ որ ալ ընեմ ազ-
գիս և հասարակաց օգտին համար, պարտքս է ընել իբր մարդ, քրիս-

տոնեայ և քահանայ, այլ մի միայն որ դիտան նաև այլ և այլ կողմերու կարգակից եղբայրներս ալ, ուրտեղ թերևս ընկերութիւններ չկան, թէ այսպիսի ազգօգուտ գործի մը ձեռք զարկած է նաև քահանայ մը և համողութիւն թէ իրենք ալ պէտք են միասալ աշխարհականաց հետ, ապաքին բարօրութեամբ համար մտածել և աշխատիլ քանդիկ այսպիսի գործոց մէջ մեծ ազդեցութիւն կընէ քահանայի մը ներկայութիւնն, այլ այն տեղեր, ուր որ ժողովուրդը թերևս լաւ հասկըցած չէ թէ ազգին ամէն մէկ անհատը պարտական է հասարակաց բարեալը հաւար ձեռքէն եկած զոհողութիւններն ընել:

Ընկերութիւնս կորոշէ որ այս ամէն անձինքը հրատարակուին:

Պ. Պալատեան: — Ես կկարծեմ թէ կվայելէ Մանածողովոյ կողմանէ Սեն. Իւթիւճեանի շնորհակալութեան նամակ մը դրել, մեր Ընկերութեան կազմուիլն ի լոյս ընծայելու բարեհաճելուն համար:

Պ. Գ. Գարագաշեան: — Կազալեմ բան մը կվճարուի՞ այս հրատարակութեանց համար:

Ըբոյ Բախապետ: — Ոչ, բան մըն ալ չվճարուիր:

Ըբոյ Գ. Գարագաշեան: — Եւս առաւել ուրեմն անհրաժեշտ պարտք է մեզ մեծարեալ շնորհակալութիւն մատուցանել մեծարոյ հրատարակին:

Ըբոյ Պալատեան: — Եւս, շայնուչ է շնորհակալութիւն մը մատուցանել:

Ընկերութիւնը կորոշէ շնորհակալութեան թուղթ մը գրուի Սեն. Ս. Ի. Իւթիւճեան Կիլիկիոյ . . . : հրատարակին մանածողովոյ կողմանէ:

Դամոնակն արդէն յաւաքացած լինելով, նուէրներուն խնդիրն յաջորդ գումարման մնալ որոշուեցաւ:

Ըբոյ Բախապետը նիստը կվերցնէ ընդհանուր հաւանութեամբ ժաշ 2ին, կէս օրէն վերջը:

(Ստորագրեալ) Բախապետ. Լ. Սրմագաշեան:

Կերկայ Բախապետութիւնս Բարիկ 17ին ընդհանուր գումարման նոյն օրն ընկերութեանս անջն կարդացուելով և ամենէին դիտողութիւն ընող մը չենելով, Մանածողովն կվաւերէ:

(Ստորագրեալ) Բախապետ. Լ. Գարագաշեան. Ստեփան քահանայ Ե. իշմովեան. Լ. Սրմագաշեան. Լ. Օ. Էննեկան. Ս. Գ. Օլաքեան. Ս. Լ. Կարապետութեան ընդ Մարտի 17ին գումարման ատեն նազրութեան բնագրէն կվաւերուի:

Բախապետ Լ. Գարագաշեան, Բախապետ Լ. Սրմագաշեան

6 29 Բարիկ, 1898

Եաշ:

Ա Ջ Գ Ա Յ Ի Ն

Աղաթօն Էֆէնտի. — Բարունակ Պէյ. — Մարկոս (Համալ) Սփազցի. — Մահառի Գրիգոր (Համալ) Մուշեցի. — Գրիգոր (սախա) Կարնեցի. — Կարապետ (չէօփճի) Երզնկացի. — Փալուստ (էշէքճի) Կեոսրացի: —

Ներկայ տարւոյս շրջանին մէջ, Ազգը, Կառավարութիւնն, երկու մեծ կոյուստներ ըրին. այս երկու մեծ կոյուստներն էին, ինչպէս դիտէ ամեն մարդ, Աղաթօն Էֆէնտին, եւ Բարունակ Պէյն. Ազգային եւ օտար ազգաց Լրագիրք, մանրամասնաբար, այս երկու Հռչակաւոր անձանց ծնունդը, նոցա յառաջագիմնութիւնները հրատարակեցին. յաւելցան ողբային նոցա մահն, եւ արդարեւ իրաւամբ:

Ի՛նչ է մեր նպատակն, այսօր ասոնք յիշելնուս, եւ այս երկու մեծ Անուններու հետ մէկտեղ, Համալ Մարկոս, Մահառի Գրիգոր, Չէօփճի Կարապետ, Էշէքճի Փալուստ եղբարց անուններն. ասի, կարելի է, շատերուն տարօրինակ երեւնայ, եւ կամ ուրիշ մեկնութիւններ տան, ինչ որ ալ խորհին մտածեն եւ ըսեն, մեր այս վերնագրոյն վրայ, ազատ են: Բայց մեր նպատակն է հետեւեալն:

Ազգը իրաւամբ կցաւի, կողբայ եւ առգ կրօնէ, Լրագրոց մէջ, Աղաթօններու եւ Բարունակներու մահաւանց արխուր աւետիսները կարդալով. — բայց ազգայնաց փճակին վրայ կատարեալ տեղեկութիւններ չունենալով, չիմանալով ամեն օր, շարունակ, բազմութիւ պանդուխտ ազգայնաց, ցաւալի մահերն, ոչ կցաւի եւ ոչ կողբայ. — եթէ ճշմարիտ է թէ, ազգ մը Ազգայիններէ կրաղկանայ, եթէ Աղաթօն Էֆէնտին ու Չէօփճի Կարապետն, երկուքն ալ Ազգը կենդկայացնեն, եթէ Սահմանադրութիւնն ու Բարունակ Պէյն, երկուքն ալ մի եւ նոյն ազգային իրաւունքներն ու պարտաւորութիւններն ունին, եթէ ասոնց ամենն ալ հայ են եւ հայութեան, ազգին, ամբողջութիւնը կազմող մասունքներն են. պէտք է որ Ազգը ցաւի, ողբայ նաեւ Չէօփճի Կարապետին, Սահմանադրութիւնն ու Բարունակ Պէյն, երկուքն ալ մի եւ նոյն պարտաւորութիւնն ու պարտաւորութիւններն ունին, եթէ ամեն ոք, Ազգին վրայ բարոյապէս մտածէ, իրաւունք

պիտի տայ, եթէ չեմ սխալիր, մեր այս ըսածին. — մենք իրբեւ բծիչի ասիթ ունենալով, պանդուխտ Ազգայնոց վիճակին վրայ քիչ շատ տեղեկութիւններ ստանալու, ամեն օր կողբանք եւ կցաւինք, բայց մեր միակ ողբն ու ցաւն, այս դաս (պանդուխտ) ազգայնոց, ոչ դարման եւ ոչ միսկիմարութիւն մ'ըլլալով, բարեմտութեամբ եւ մարդասիրութեամբ, մեր այս ցաւն ու ողբն, այսօր Ազգին կայսրները, յուսով որ Ազգն ալ մեզ կողբայ ու կցաւի, եւ հետեւաբար եթէ բոլոր ազգն, եթէ իսրայէլ ցաւի ու ողբայ մեզ հետ, աներկբայ եմ թէ, այն ատեն պանդուխտ դասն ալ, իրենց ցաւին, ախուր վիճակին, դարման ու միսկիմարութիւն գտնայ. ահա, այս սրտով ու նպատակաւ էր որ Ազգածն Լիֆէնպիլին եւ Յարունակ Պէլին հետ, չեփֆէն, հաճախ ու ելեփֆէն միանդամայն կը ցեցինք, չէ թէ չեփֆէն ու ԱՂԵԹՕՆԸ, հաճախ ու ԲԱՐՈՒՆԱԿ ՊԵՅԸՆ, իրար հաւասարցնելով. որչափ որ ալ իրբեւ մարդ եւ իրբեւ ազգային անհատ մի եւ նոյնն են մեզ եւ ամենուն համար:

Տղայ հասակէս ի վեր, շարունակ կ'ըսեմ թէ, Հայ ազգը չորս միլիօնէ կը աղկանայ, այս թուոյն ճիշտ կամ սխալ ըլլալուն վրայ, ոչ ես, եւ ոչ ուրիշ մը կրնայ միճել, քանի որ Ազգայնոց թուոյն վրայ վիճակագրութիւն չկայ. բայց եթէ այս թիւը, ճիշտ ալ ըլլար, եթէ, մեր աղայութեան ատենն, արդարեւ ազգայնոց թիւը, 4,000,000 եւ աւելի ըլլար, մինչեւ այսօր, ըսենք քսան տարիներէ վեր շատ պակսած պիտի ըլլայ, ազգայնոց թուոյն օր ըստ օրէ պակսելուն վրայ դժբաղդարար, կրնամ պնդել, ըսելով թէ, ճշմարիտ է, որչափ որ ալ, այս մասին վիճակագրութիւն չունինք. — բայց ազգայնոց վիճակն ու ապրելու եղանակնին, յայտնի կերպով կապայուցանէ թէ, ազգայնոց թիւն ամեն օր պակսելու վրայ է. եւ հետեւեալ պատճառներով:

Ա. Պատառարեակ ազգայնոց մեծագոյն մասին պանդխտութիւնն, այս մասին օտար երկիրներու մէջ, ընտանիքէ հեռի ապրելնին, որ կրկեակի է իր դէշտութիւնն. նախ՝ որ ընտանիքն առանց Հօր մնալով, ոչ միայն, կ'ինն ու դուկներն, եթէ ունի, անխնամ կ'մնայ. այլ մանաւանդ որ ինքն ալ անմիսկիմար հեռի մնալով իր սիրելիներէն, ցաւօք եւ տխրու-

Թեամբ կհալի ու կմաշի. —

Բ. Ազգայնոց մեծագոյն մասին, մարդկութեան արժանիքը, պատիւն ու համարումն ստնական ընող արհեստիւք ժամանակ անցնելին, այնպիսի արհեստներ, որոնք մարդուս աշխիւ եւ վնհանձն զգացողութիւնները վատթարացնելէն զատ, նիւթապէս ալ այնքան չեն նպաստէր. այս այն արհեստներն են, զորս յեշեւ աւելորդ կհամարեմ, արդէն, յօդուածիս վերնագրոյն մէջ, նշանակուած ըլլալուն:

Գ. Ազգայնոց, ընդհանրապէս, աղքատ թշուառ, եւ մանաւանդ ազէտ ըլլալին, մեծ նշան է, ազգայնոց թուոյն օր ըստ օրէ պղտիկնալուն. — չեմ կարծեր թէ, երկարօրէն խօսիլ տէ՛տք է, արդեօք, ապացուցանելու թէ, աղքատութիւնը, թշուառութիւնն եւ մանաւանդ աղիտութիւնը, մարդոց կեանքը կկարճատէ, կամ թէ ըսնք, թիւը կաղտիկցնէ:

Մէկ խօսքով Ազգայնոց թիւն, օր ըստ օրէ, զանազան պատճառներով, մանաւանդ Գրեթեմօն եւ Կլեմենթ, պղտիկնալու վրայ է, այնպէս որ եթէ, մեր ազգայութեան ոտնը, իրօք 4,000,000 ալ ըլլայ ազգայնոց թիւը, մինչեւ այսօր, կըլնանք ըսել, 1,00,0000 էն աւելի պակսած ըլլալու է:

Այս խնդիրն, Ազգային իրական խնդիր մ'է, ազգային ժողովներն, եթէ կան, կամ եղած ատեննին, այսպիսի խնդրոց վրայ խորհրդածելին մինչեւ ցայսօր, չլած ըլլալու համար, ներկայ տողերս կհրատարակեմ, ազգային Լրագրոց ու շաբաթականը միանգամայն հրաւիրելով, որք, ինչպէս որ, Աշխթօնի, Բարունակի մեծ կորուստներն, Ազգին, զգացնել կուտան, նոյնն ընելու են, նաեւ ազգային այսպիսի կարեւոր խնդրոց:

Գաւառաբնակ ազգայնոց մէկ մասն, ինչպէս ըսինք, օտարութեան մէջ, պանդխտութեամբ, խոնաւ ու մութ խանութիւն, Արեւին կենսատու ճառագայթները չթափանցող, անոլջարար ու զով օդ չունեցող դարչելի անտառներու մէջ կաշրին, ընդհանրապէս չոր հացն ըլլալով իրենց սնունդն, իսկ անկողնոյ եւ զգեստուց կողմանէ բնաւ երբեք մաքրութիւն չկայ:

Միւս կողմանէ այսպիսի ցաւալի եւ տխուր վիճակի մէջ ապրող ազգայնոց ընտանիքներն ալ, Գաւառոց մէջ, հեռու

իրենց ամուսինէն, եղբայրէն կամ դուստիէն, կարօտութեան
 եւ սկզբ, մարդուս կեանքը մաշեցնող հառաչանքներով,
 տանջուելին, կարծեմ թէ բաւական չըլլալով, ժամանակ ժա-
 մանակ ալ, չքանձ ամէն օր, Բարձրաբարձութեան, Գաղանձութեան, Դա-
 խաղալարանց կըրհալին կիզողպալին . . . :

Օգիտվ ու օգիլի բազադբութիւն ունեցող ամէն տեսակ
 օղելից ըմպելիքներով ալ, ազգայնաց մեծագոյն մասին, բազ-
 մաթիւ հիւանդութեանց ենթակայ ըլլալին, Արիկիկայիս մէջ,
 յոճախ ըսած ըլլալովս, այս անգամ, միայն զայն յիշելնիս բա-
 ւական կհամարիմ:

Գլորոցաց թուոյն քիչութիւնն եւ եղածներուն ալ անկա-
 նոնութիւնը, մէկ նկատմամբ ալ ազգայնաց թիւը պակսեցնող
 մեծ պատճառ մ'է, եթէ խորհիմք թէ, տղխաութիւնը միշտ
 կտիրէ մեր մէջ, քանի զանի տկարացնող Ժեշտի, գլորոցն,
 պէտք եղածին չափ ոչ ածուխ եւ ոչ ընտիր ու հմուտ մեքե-
 նադործ ունի. ըսել կուզենք թէ գալլայները բարեկարգող
 ոչ անօրէն եւ ոչ դաստառու ունինք:

ՔԱՆԻ ԱՐԷ ԽՕԱՐ

ՄԵՐ ԱԶԳԻՆ

ԱՐԴԻ ՎԻՃԱԿԻՆ ՎՐԱՏ

Այս անունով, 32 երեսէ բաղկացեալ տեար մը կար-
 դացինք, որ կխօսի, երկուսն եւ բարդերախօսեան, բարդառն-
 ներու Բարեկարգութեան, ԱՐԷՆ ԿԱՐԴ ՀԱՏ ՀԱՍԱՐԱԿՈՐԹԵԱՆ ՄԷՋ,
 ՈՒՍՄԱՆՏ ԵՒ ԴԻՏՈՐԹԵԱՆՏ ԵԱԲԱԼՄԱՆ իր:

Այս ընտիր եւ օգտակար անտրին վրոյ մեր խորհրդա-
 ծութիւնն յաջորդ թուով ընել խոստանալով, կիսախաբինք որ
 մեր Ընթերցողք ալ, զանի կարդան, որպէսզի կարող ըլլան
 մեզ հետ իրաւունք տալ, թէ տետրին Հեղինակը, ճշմարտ
 ազգասէր, անկողմնասէր եւ Ազգին յառաջադիմութիւնն ի
 սրտէ փախաբոյններէն մին է. զգացեր է ազգին վիճակն . . .
 . . . ինչպէս կ'այտնէ իր յառաջարանն:

Եթէ մեր ազգին ներկայ վիճակը քննենք, եւ ազգային
 չրազրաց հետզհետէ հազորդած լուրերուն համեմատ մեր

դատողութիւնը կազմել ենթագրեւեր, եթէ երեւոյթներու մէջ իրողութիւն փնտռենք, եւ ազգային ներքին կենաց վարարողը վաւ առնելով՝ անոր ներսի կողմի թափանցներ, ուրիշ բան չսխալ տեսնենք հոն, եթէ ոչ՝ թշուառութիւն, աղքատութիւն, երկարատեւութիւն, անմիտականութիւն, եւ անտանելի անտարբերութիւն մը, ամեն տեղ եւ գրեթէ ամեն հայաբնակ երկիրներու մէջ, անանկ որ ճշմարտապէս իւր ազգը սիրողի մը համար անկարելի է անտարբեր հանդիսատես լինել եւ չտրամկը:

Ազգային այս տխուր կացութեան պատճառը ի՞նչ բանի կրնանք սեփհախանել: — Մի միայն ազիտութեան տնչուշտ, որ դարերէ ի վեր զմեզ գերի ըրած՝ տարտամ թմրութեան մը մէջ կը պահէ. ազիտութեան, որով գիտութեան լոյսէն զրկուած՝ խառարի մէջ կը գեղեցիկնք, եւ մեր ոգորմնի վիճակին էութիւնը չենք զգար:

Այո՛, ազիտութիւնն է պատճառ, որ մենք աղքատ, թշուառ եւ տառապեալ ազգ մի ենք:

Տգիտութիւնն է պատճառ, որ անտի փառասիրութեամբ ազգութեան անուշով իրարու դէմ կը հակառակինք, եւ փոխանակ իրապէս ազգին օգուտը փնտռելու, մեր կիրքերը եւ մեր կամքը յառաջ մղելու կրնկրաինք:

Տգիտութիւնն է պատճառ, որ հասարակութիւնը ազգային սահմանադրութեան ճշմարիտ ոգին չըմբռնեց, եւ կարող չեղաւ տակաւին օրինաւոր կերպով ի գործ դնել զայն:

Տգիտութիւնն է պատճառ, որ Առաստօրչական, Աթոքի եւ Բողոքական Հայոց մէկ մասին մէջ տակաւին հակառակութեան ոգի մը կը տիրէ, եւ փոխանակ իրրեւ Հայ, իրրեւ ազգակից իրարու՝ սիրոյ եւ եղբայրութեան ձեռք կարկառելու, եւ ազգային ընդհանուր յառաջադիմութեան ի միասին նպատակելու, իրարու դէմ կը մարտաւիտ տակաւին կրօնական պատճառներով:

Տգիտութիւնն է պատճառ վերջապէս, որ ազգային ո՛ր եւ իցէ յառաջադիմութեան անտարբեր աչօք կը նայինք, եւ փոխանակ աջակից եւ քաջալիւ լինելու, շատ ոնգամ՝ իսկ որդեկը կը լինինք:

Ազգային իրաց այս վիճակին մէջ ի՞նչ կը հարկաւորի բարձրակապէս եւ ի՞նչ պէտք է: — Պէտք է ի՞նչ որ ազգային լրագիրները մինչեւ հիմա տանիքներու վրայ քարոզեցին, պէտք է ի՞նչ որ իրապէս ազգին օգուտը խորհող հեռաւոր անձինք հրատարակեցին:

ԱՌՈՂՋԱԿԱՆ

Ընթանալեան աղբեղութիւնը, կենաց պետութեան վրայ:

Այս մասին հետեւեալ վիճակագրութիւնը, մեր Ընթերցողաց կներկայացնենք, համառօտ եւ ազդու դաս մ'ըլլալուն:

Անդդիացի արքունի Մամաթօղլոյն, ամուսնութեան օրինաց վրայ հետեւեալ վիճակագրութիւնները հրատարակելով, բոլոր Անդդիացւոց ուշադրութիւնը դրաւած են: Եւ որք կապացուցանեն թէ, ամբողջութիւնը, կեանքը կհամառօտէ:

Ինչպէս, արդէն լսած է, Սթառք Անդդիացի բժիշկնալ թէ,

«Ամբողջութիւնը խիստ անյարմար է սոսոյշութեան, եւ մեծ թշնամի կենաց տեւողութեան, եւ աւելի կփնասէ, քան վատաւող աշխատութիւն մը, եւ թունաւոր կաղեր կեդրոն եւ զող տուններու եւ վիճակներու քաղաքներու մէջ բնակելէն աւելի փնասկար է չամուսնանալը»:

Ինչպէս կապացուցանէ հետեւեալ ցույցալը:

Տարի+	Ընթանալեալ+	Մահ-
	100/ն	100/ն
20էն 25	6.26	12.31
25էն 30	8.23	14.94
30էն 35	8.65	16.02
35էն 40	11.67	16.02
40էն 45	14.07	18.35
45էն 50	17.04	21.18
50էն 55	19.54	26.34
55էն 60	26.14	28.54
60էն 65	35.63	44.54
65էն 70	52.93	60.21
70էն 75	81.56	102.71
80էն 85	173.88	195.40

Արդարեւ այս թիւերը, չամուսնացողներու համար, խիստ համոզիչ դաս մը կրնայ ըլլալ, եւ երանի թէ ըլլար. զի այս կախանջն, իրենց, իրենց ընտանեաց իրենց ազգին եւ իրենց տեսակին, ըսել կուզենք ընդհանուր մարդկային սեռին, Բէ Զեմալեան և Բէ Բարոյալեան շահերն:

ԳՈՐԾԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Կոստանդնուպօլիս. — Ամաքերքիս Գործակալութեան սենեակն է Ղալաքիս, Տէյիրփէն խան. բիւ 15. —
2. ԻՋՄԻՐ. Պ. Մ. Մամուրեան :
3. ՍԱՄՍՈՆ. Խալատուր Աղայ Սալմեան :
4. ՏՐԱՊԻՋՈՆ. Խ. Ա. Էլմասեան :
5. ՊՐՈՒՍՍՅ. Սեպուհ Աղայ Անդրեասեան :
6. ԹԷՔԻՐՏԱՂ.
7. ԻՋՆԻՄԻՏ. Աբրահամ Ա. Աղայ Մաարեօսեան :
8. ԱՏԱՐԱԶԱՐ. Տիգրան Աղայ Պոյանեան :
9. ԷՏԻՐՆԷ. Թորոս Աղայ Յովնանեան :
10. ԿԷՅՎԷԻ ՄԻՋԱԳԻԻԿ. Մարտիրոս Աղայ Մանեսի Աղամեանց :
11. ՊԱՂԶԷՃԻԿ Մկրտիկ Աղայ Տ. Յակովբեան :
12. ԲԵՐԱՍՍՆ. Ա. Յ. Աղայ. Վելեանեան :
13. ՍԵՐԱՍՏԻԱ. Խալատուր Էփեմի Գեօրգեանց :
14. ԷՐԶԻՆԿԵԱՆ. Սիւրէն Գ. Անարօնեանց :
15. ՀԱԼԷՊ. Նիկողոս Աղայ Տ. Մարգարեան :
16. ԱՐԱՊԿԻՐ.
17. ԹՈԳԱԹ. Գեորգ Աղայ Խառնեան :
18. ՇԱՄ. Մ. Յարութիւն եւ Յովնանէս Բալիմբեարեաց :
19. ԱՏԱՆԱ. Մինաս Աղայ Մկրտիկեան. Ժամագործ :
20. ԿԱՐԻՆ. Ս. Սեպուհ Մնացական Աղայ Վարժապետեան եւ Մարտիրոս Աղայ Բրուտեան :
21. ՎԱՌՆԱ. Գրիգոր Յ. Մարութեան :
22. ՎԱՆ. Կարապետ Աղայ Նատանեան :
23. ԵԱՇ. Խ. Գարագալեան եւ Պ. Լուսիկ Սրնագալեան :
24. ՊՈԹՈՒՇԱՆ. Յարութիւն Մ. Աղայ Յակովբեան :
25. ԹՈՄԱՆ. Դաւիթ Աղայ Պալասան :
26. ՓԱՐԻՋ. Մ. Ներսէս Ս. Մեղպուրեան rue St. Jacques. N. 161.
27. ԿԱԼԿԱԹԱ. Յովնանէս Աղայ Ավտալեան :
28. ՊԱԹԱՎԻԱ. Գրիգոր Աղայ Նանայետեան :
29. ՅԻԼԻՊԷ. Նլան Մ. Աղայ Շիմանեան :
30. ԹՈՒԼԶԱ. Աբրահամ Աղայ Բորովիկ :
31. ՄԵՄ ՆՈՐ ԳԻԻԿ ՓԱՐԻՋՈՒ. Տ. Կարապետ Բանանայ Պեօնեկեանց :
32. ԿԱՐՍ. Արծառապատիւ Գրիգորիս Վ. Առազնորդ Վիհակին Կարսի :
33. ԱՂԵՔՍԱՆԴՐԱՅՈԼ. Գեորգ Աղայ Էմբանեանց :
- 34.
- 35.
- 36.
- 37.
- 38.
- 39.
- 40.

ԱՄՍԱԹԵՐԹԻՍ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐԸ

Ա. ԿԻԼԻԿԱ, կնքադարձուի մօտն անգամ մը, և կնքվանայ
32 էջերէ :

Բ. Բաժանորդագրութիւնը դարձեալն է :

Գ. Տարեկան գինը ԿԱՆՍՏԱՆԿ ՄԷԿ ԱՄՑԱԹ ՄԷՃԻՏ Է :

Դ. Մէկ լուսնի գինն է ԵՐԱՌՈՒ ՂՐՈՒՇ, և ուղղը կրնայ ծախ-
սու առնել մօտն մօտ, առանց բաժանորդ գրուելու :

Ե. Դուրս իրիտելիներուն ճամբուն ծախի առնողն վրայ է :

Զ. Ամսաթերթին զերաջերեւալ նամակ և յօդուածք հետեւեալ
հասցեով պէտք է ուղղել :

Տօթից Խ. Բ. Իւրիւնճեան, Խմբագիր Կիլիկիա ամսաթերթի,
Կոստանդնուպօլիս. Ղալաթի Տէյրմէն Խան. Ըէ- 13.

Docteur M. P. Utudjian, rédacteur du *Guilguia*

Revue Hygiénique-Arménienne.

Constantinople, Galata, Deyirmen han N°. 13.

Ամսաթերթին Խմբագիր, Տօթից Խ. Բ. Իւրիւնճեան կժանո-
ցակէ Հասարակութեան, որ մօտն Երեւանի ժամը 6 էն յինչ
12 յիշէ հնայի աղագրաց :

Ինչքն դեմեւ Դ-ՂՐՈՒՇ կրնայ իր դուռը Մոսկու-ճամբորդի-
թի- 33 զերեւալ մօտն Երեւան ժամը 2ն առաջդեմ, Խմբագրի
դուռ, Ղալաթի, Տէյրմէն Խան Ըէ- 13 շինեալը :

